

Dini Tetkikler Dergisi

ISSN 2645-9132

Cilt: 4 Sayı: 2 (Aralık 2021)

Beyhakî'nin Hayatı, Eserleri ve *es-Sünenü'l-kebir*'in Mukaddimesi *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen'i*

Halil İbrahim Doğan	
Dr. Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye	
ibrahimseyh60@gmail.com	ORCID 0000-0002-9644-5498

Makale Bilgileri		
Tür Araştırma Makalesi		
Geliş Tarihi 20 Kasım 2021	Kabul Tarihi 29 Aralık 2021	Yayın Tarihi 31 Aralık 2021
Atıf Doğan, Halil İbrahim. "Beyhakî'nin Hayatı, Eserleri ve <i>es-Sünenü'l-kebir</i> 'in Mukaddimesi <i>el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen'i</i> ". <i>ULUM</i> 4/2 (2021), 285-317.		
Araştırma/Yayın Etiği Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi, Turnitin'de benzerlik taramasından geçirildi ve çalışmada araştırma/yayın etiğine uyulduğu teyit edildi.		
Copyright © 2020 by ULUM İslami İlimler Eğitim ve Dayanışma Derneği, Ankara, Turkey		
CC BY-NC 4.0 Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial Lisansı altında lisanslanmıştır.		

Beyhakî'nin Hayatı, Eserleri ve *es-Sünenü'l-kebîr*'in Mukaddimesi *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen'i**

Öz

Hadis ilmi tarihinde önde gelen şahsiyetlerden birisi, hicrî IV. ve V. asırda yaşayan Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî'dir. Beyhakî, günümüzde İran sınırları içerisinde yer alan Sebzevar'da (eski ismi Beyhak) 384/994'te doğup büyümüş, daha sonra başta Neysâbü'r olmak üzere Cibâl, Irak ve Hicaz bölgelerine ilmî seyahatler yapmıştır. Bu yolculukların akabinde memleketine dönen Beyhakî, Büyük Selçuklu Devleti Tuğrul Bey döneminde yaşayan Eş'arî fitnesi nedeniyle tekrar Hicaz'a gitmek zorunda kalmış ve 455/1063'te Beyhak'a geri dönmüş, kısa bir süre sonra da 458/1066'da Neysâbü'r'da vefat etmiştir.

Beyhakî, İslâmî ilimlerin farklı alanlarında birçok kitap telif etmiştir. Bunların içerisinde *es-Sünenü'l-kebîr*, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, *es-Sünenü's-sagîr*, *el-Hilâfiyyât*, *Şu'abu'l-îmân* öne çıkmaktadır. Bu çalışmada ise uzun zamandır eksik bir hâlde elimizde bulunan ve yakın bir zamanda tam olarak basılan *es-Sünenü'l-kebîr*'in mukaddimesi *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen* ele alınmıştır. İlk önce şekil açısından *el-Medhal*'in ismi, telif zamanı ve yazma nüshaları üzerinde durulmuştur. Akabinde ise *el-Medhal*'in muhtevasına temas edilmiş, içeriğinin hadis usûlünün yanı sıra fıkıh usûlü ve ilimle ilgili konulardan oluştuğu görülmüş, ayrıca Şâfi'î'nin *er-Risâle*'si ile arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Daha sonra *el-Medhal*'deki hadis usûlü konuları bağlamında Beyhakî'nin görüşlerine temas edilmiştir. Bütün bu araştırmanın sonucunda *el-Medhal*'in sadece hadis usûlü konularını ele alan bir eser olmadığı, Şâfi'î'nin *er-Risâle*'sinden oldukça fazla etkilendiği, Beyhakî'nin senedli rivayetler naklederek konuları ele aldığı ve kendisine ait görüşlerin nadiren bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebîr*, *el-Medhal*, Usûl

al-Bayhaqî's Life, Works and *al-Sunan al-Kabîr*'s Introduction *al-Madkhal ilâ 'İlm al-Sunan*

Abstract

One of the leading figures in the history of the science of ḥadīth is Abū Bakr Aḥmad b. al-Ḥusayn b. 'Alī al-Bayhaqī, who lived in the 4th and 5th centuries of the Hijra. al-Bayhaqī was born and grew up in Sabdhawār (formerly Bayhaq), which is located within the borders of Iran today, in 384/994, and later made scientific trips to Neyshābūr, Jebāl, 'Irāq and al-Ḥijāz regions. Returning to his hometown after these journeys, al-Bayhaqī had to go to al-Ḥijāz again due to the Ash'arī sedition living in The Great Seljuk Empire Toghrul-Beg period, and he returned to Bayhaq in 455/1063, and a short time later died in 458/1066 in Neyshābūr.

al-Bayhaqī has written many books in different fields of Islamic sciences. Among them, *al-Sunan al-Kabîr*, *Ma'rifa as-Sunan wa al-Āthār*, *al-Sunan al-Şaghîr*, *al-Khilāfiyyāt*, *Shu'ab al-Īmān* stand out. In this study, *al-*

* Bu makale, yazar tarafından hazırlanan *Hadis İlmi Açısından Beyhakî'nin (öl. 458/1066) es-Sünenü'l-Kebîr'i* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021) adlı tezden üretilmiştir.

Madkhal ilâ 'ilm al-Sunan, the introduction of *al-Sunan al-Kabîr*, which we have incompletely for a long time and which has been published in full recently, are discussed. First of all, *al-Madkhal*'s name, copyright time and manuscripts were dealt with in terms of shape. Afterwards, the content of *al-Madkhal* was touched upon, it was seen that its content included the fiqh methodology and 'ilm as well as the ḥadīth methodology, and in this respect, an evaluation was made between al-Shafi'î's *al-Risāla*. Then, al-Bayhaqî's views were touched upon in the context of the ḥadīth methodology in *al-Madkhal*. As a result of all this research, it has been determined that *al-Madkhal* is not only a work that deals with the issues of ḥadīth methodology, that he is highly influenced by al-Shafi'î's *al-Risāla*, that al-Bayhaqî deals with the issues by transmitting narrations with asānīd and that his own views are rarely found.

Keywords

Hadith, al-Bayhaqî, *al-Sunan al-Kabîr*, *al-Madkhal*, Method

Giriş

Hız. Peygamber'in hadisleri ve sünneti, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra İslâm dininin temel kaynaklarından ikincisidir. Bu sebeple hadisler ve sünnet, Müslüman bir kimsenin hayatındaki yerine binaen hicrî ilk asırlardan itibaren büyük bir önemi haiz olmuştur. Bu ehemmiyetine binaen Hız. Peygamber döneminden itibaren hadisler genellikle ezberlenmeye ve az da olsa yazılıp tedvin edilmeye başlanmış, daha sonraki süreçte ilmî, fikrî ve sosyal hareketlerin etkisiyle hadislerin yazılması daha çok önem kazanmıştır. Nitekim hicrî ilk asırlardan itibaren pek çok âlim hadis kitapları telif etmiştir. Ancak hadisleri farklı tasnif metotları ile yazan muhaddislerden hicrî ikinci asırda Ma'mer b. Râşid (öl. 153/770), er-Rebî b. Hâbîb (öl. 180/796 [?]) ve Mâlik b. Enes (öl. 179/795); hicrî üçüncü asırda 'Abdurrezzâk b. Hemmâm (öl. 211/826-27), İbn Ebû Şeybe (öl. 235/849), Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Buhârî (öl. 256/870), Müslim (öl. 261/875), İbn Mâce (öl. 273/887), Ebû Dâvud (öl. 275/889), Tirmizî (öl. 279/892) ve Nesâî (öl. 303/915); hicrî dördüncü asırda İbn Huzeyme (öl. 311/924), İbn Hibbân (öl. 354/965) ve Dârekutnî (öl. 385/995); hicrî beşinci asırda ise hocası el-Hâkim en-Neysâbûrî (öl. 405/1014) ve Beyhakî (öl. 458/1066) ön plana çıkmaktadır.

Beyhakî, hicrî dördüncü asrın sonu ile beşinci asrın ilk yarısında yaşamış ve İslâmî ilimlerin farklı alanlarında pek çok kitap telif etmiştir. Bunların içerisinde *es-Sünenü'l-kebir*, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, *es-Sünenü's-sagîr* gibi hadis kitapları dikkat çekse de diğer eserlerinde de konularına göre senediyle birlikte hadisler nakletmesi nedeniyle bu açıdan hadis ilmiyle alakalı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla hadis ilmine has olan hadisleri senediyle birlikte nakletmeyi Beyhakî'nin bütün eserlerinde görmek mümkündür. Bu çalışmada ilk önce Beyhakî'nin hayatı ve eserlerine yer verilecek, ardından *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*'e değinilecektir.

Beyhakî'nin hayatı, eserleri ve *es-Sünenü'l-kebir*'e yazdığı mukaddime *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*'i hakkında böyle bir araştırma yapmanın amacı, bu alanlardaki mevcut boşluğu/eksikliği doldurmaktır. Zira hayatı ve eserleri hakkında bazı çalışmalar olsa da bunların yeterli olmadığı görülmüştür. Nitekim Beyhakî'nin hayatının bazı yönleri eksik bırakılmakta ve eserleri doğru bir şekilde zikredilmemektedir. Bu yüzden biyografisinin yer aldığı hemen her kaynaktan hareketle tasvirî bir metotla Beyhakî'nin hayatı ve eserleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca temel hadis kaynaklarından *es-Sünenü'l-kebir*'e yazdığı mukaddime *el-Medhal*'in tam olarak yayımlanması ve bu konuda yapılan herhangi bir çalışmanın olmaması nedeniyle eserin

incelenmesi önem arz etmektedir. Çünkü *el-Medhal*'de Beyhakî'nin hadis usûlünün bazı konularına yer verdiği görülmektedir. Dolayısıyla Beyhakî'nin hayatı ve eserlerine temas etmek, *es-Sünenü'l-kebîr*'in mukaddimesini hem şekil hem de muhteva açısından tetkik edip *el-Medhal* bağlamında hadis usûlü ile ilgili konularda Beyhakî'nin görüşlerini tespit etmek, bu çalışmanın önemini ortaya çıkaracaktır.

1. Beyhakî'nin Hayatı

Hicrî beşinci asır âlimlerden olan Beyhakî'nin yaşamış olduğu dönem dikkate alınırsa onun biyografisiyle alakalı olarak oldukça detaylı bilgilere sahip olmamız gerekmektedir. Ancak tabakât, târih, ricâl vb. kitaplarda Beyhakî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgilerin çok az olduğu dikkat çekmektedir. Bunun sebebinin ne olduğu kesin bir şekilde tespit edilememekle birlikte Beyhakî'den sonra XIII. yüzyılda Moğolların Horasan ve Irak bölgesine gerçekleştirdiği istilalardan kaynaklı olması muhtemeldir. Çünkü Moğollar, işgallerinde gittikleri yerlerde ne varsa yakıp yıkmışlardır ki, bunların içerisinde camiler, medreseler ve kütüphaneler de vardır.¹ Dolayısıyla yok edilen eserlerin içerisinde Beyhakî'nin biyografisinin zikredildiği kaynakların da yer almış olabilir. Belki de bundan dolayı Beyhakî'nin hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Ayrıca ona ait bazı eserlerin günümüze ulaşmamasında da bu olayların etkisinin olması ihtimal dahilindedir. Tercemesinin yer aldığı kaynakların birçoğunda hemen hemen birkaç sayfayı geçmeyen hatta bazılarında bir paragraf veya birkaç cümle şeklinde yer alan Beyhakî'nin hayatıyla ilgili çok sınırlı bilgiler bulunmakla birlikte bazı noktalarda aralarında çelişkiler yer almaktadır. Dolayısıyla bu çalışmalar dikkate alındığında Beyhakî'nin biyografisinin şöyle olduğu görülecektir: Beyhakî'nin hayatına yer veren birçok âlim, onun tam ismini Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî olarak zikretse de² ismi konusunda bir ihtilaf bulunmaktadır.³

¹ Bu konu hakkında bk. Rahmi Tekin, “Moğol İstilas ve İslam Aleminde Yaptığı Tahribat”, *Osmanlı Araştırmaları Vakfı* (Erişim 30 Temmuz 2021).

² Ebü'l-Hasen 'Alî b. Zeyd b. Muhammed el-Beyhakî, *Târîhu Beyhak ve zikru'l-'ulemâ ve'l-e'imme ve'l-efâzil ellezîne nebegû fihâ ev intekalû ileyhâ*, thk. Yûsuf el-Hâdî (Dımaşk: Dâru İkrâ', 2004), 344; Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Muhammed b. 'Abdülkerîm b. 'Abdülvâhid İbnü'l-Esîr el-Cezerî eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ebü'l-Fidâ 'Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1987), 8/377; Ebü'l-Fidâ 'el-Melikü'l-Mü'eyyed İsmâ'îl b. 'Alî b. Mahmûd b. 'Ömer b. Şâhinşâh el-Eyyûbî, *Târîhu Ebü'l-Fidâ' (el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer)*, thk. Mahmûd Eyyûb (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997), 1/543; Ebû Hafs Zeynüddîn 'Ömer b. Muzaffer b. 'Ömer İbnü'l-Verdî el-Ma'arrî, *Târîhu İbnü'l-Verdî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1996), 1/360; Ebû Muhammed 'Abdullah b. Es'ad b. 'Alî b. Süleymân el-Yemenî el-Yâfi'î, *Mir'âtu'l-cinân ve 'ibreti'l-yakzân fi mâ rifeti mâ yu'teberu min havâdisi'z-zamân*, thk. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997), 3/63; Ebû Muhammed 'Abdurrahim b. el-Hasen b. 'Alî el-İsnevî, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1987), 1/98; Musannif Ebû Bekir b. Hidâyetullah el-Hüseynî, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, thk. 'Âdil Nüveyhiz (Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, 1982), 159.

³ Nitekim Beyhakî'nin ismini “Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî b. 'Abdullah b. Mûsâ” ve “Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî b. Mûsâ b. 'Abdullah” şeklinde yer veren de bulunmaktadır. İlk isim için bk. Ebü'l-Hasen 'Abdülgâfir b. İsmâ'îl b. 'Abdülgâfir b. Muhammed el-Fârisî, *el-Müntehab mine's-Siyâk li-Târîh-i Neysâbûr*, thk. Muhammed Ahmed 'Abdül'azîz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1989), 103; Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve ve-fayâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. 'Ömer 'Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1994), 30/440; Ebü'l-Kâsım 'Alî b. el-Hasen b. Hibetullah b. 'Asâkir ed-Dımaşkî, *Tebyînu kizbi'l-müfterî fi mâ nusibe ile'l-imâm Ebü'l-Hasen el-Eş'arî - Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin Mukaddime ve Ta'likât'* ile birlikte-, thk. Enes Muhammed 'Adnân eş-Şerfâvî

Buna karşılık Beyhakî'nin künyesinin Ebû Bekir olduğu noktasında âlimler arasında tam bir ittifak vardır. Nisbeleri ise el-Hüsrevcirdî, el-Beyhakî, el-Horâsânî, en-Neysâbûrî ve eş-Şâfi'î olarak yer almaktadır.⁴ Bunlardan en öne çıkanı “el-Beyhakî” nisbesidir. Çünkü Beyhakî, bu nisbeyle bilinmekte ve en meşhur olanıdır.

Beyhakî hakkında “Hadîs ilminde Beyhakî'nin ikincisi/bir benzeri ve Horasan'da yaşadığı zamanda Hz. Peygamber'in hadislerini anlama kabiliyeti olan bir başkası yok.” diyen Ebü'l-Hasen el-Beyhakî (öl. 565/1169), soyunun Şâmkân ve Nûbahâr'dan geldiğini ve kendinden önceki atalarının Şâmkân'a nispet edildiğini ifade etmekte ancak Beyhakî'nin Beyhak'a bağlı Hüsrevcird'de doğduğunu nakletmektedir.⁵ Şâmkân, Beyhak gibi

(Dımaşk: Daru't-Takvâ, 2018), 500; Ebü'l-Ferec 'Abdurrahman b. 'Alî b. Muhammed b. el-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed 'Abdülkâdir 'Atâ'-Mustafâ 'Abdülkâdir 'Atâ' (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 16/97; Ebû 'Abdullah Yâkût b. 'Abdullah el-Hamevî el-Bağdâdî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beirut: Dâru Sâdır, 1977), 1/538; Ebû 'Amr 'Osmân b. 'Abdurrahman b. Mûsâ İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Tabakâtu'l-fukahâ'i's-şâfi'iyye*, thk. Muhyiddîn 'Alî Necîb (Beirut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1992), 1/332; Ebû Nasr Tâciüddîn 'Abdülvehhâb b. 'Alî b. 'Abdülkâfi es-Sübki, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. 'Abdülfettâh Muhammed el-Hulv-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Kahire: Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-'Arabîyye, 1964), 4/8. İkinci isim için bk. Ebû Sa'd 'Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. 'Abdullah 'Ömer el-Bârûdî (Beirut: Dâru'l-Cinân, 1988), 1/438; Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Muhammed b. 'Abdülkerîm b. 'Abdülvâhid İbnü'l-Esîr el-Cezerî eş-Şeybânî, *el-Lübâb fi tehzîbi'l-Ensâb* (Beirut: Dâru Sâdır, 1980), 1/202; Muhammed Bâkir b. Zeynel'âbidîn b. Ca'fer el-Müsevî el-Havansârî, *Ravzâtu'l-cennât fi ahvâli'l-'ulemâ' ve's-sâdât* (Tahran: Mektebetü'l-İsmâ'iliyyân, 1970), 1/251. Ayrıca İbn Kesîr (öl. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*'de “Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî b. 'Abdullah b. Mûsâ” olarak yer vermesine karşılık *Tabakâtu's-şâfi'iyye*'de “Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî b. Mûsâ” şeklinde zikretmektedir. Bk. Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâ'îl b. 'Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. 'Abdullah 'Abdülmuhsin et-Türkî (Gize: Dâru Hicr, 1998), 16/9; a.mlf., *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, thk. 'Abdulhafîz Mansûr (Beirut: Dâru'l-Medâri'l-İslâmiyye, 2004), 1/404. “Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî b. Mûsâ” olarak zikreden diğer âlimler için bk. Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût vd. (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 18/163-164; Ebû's-Sıdk Takiyyüddîn Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. 'Ömer b. Muhammed İbn Kâdî Şehbe ed-Dımaşkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, thk. 'Abdü'l'alîm Hân (Haydarabad: Matba'atu Meclisi Dâ'ireti'l-Ma'ârifî'l-'Osmaniyye, 1978), 1/226.

- ⁴ 'Abdülgâfir el-Fârisî, *el-Müntehab*, 103; Ebû Bekir Muhammed b. 'Abdülganî b. Ebû Bekir b. Şücâ' İbn Nukta el-Bağdâdî el-Hanbelî, *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*, thk. Şerîf b. Sâlih et-Teşâvî (Beirut: Dâru'n-Nevâdir, 2014), 1/308; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 1/202; Ebü'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Hallikân el-İrbilî, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsân 'Abbâs (Beirut: Dâru Sâdır, 1978), 1/75; İbnü'l-Verdî, *Târîhu İbnü'l-Verdî*, 1/360; Ebû Sa'îd Salâhüddîn Halîl b. Aybeg b. 'Abdullah es-Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arna'ût-Türkî Mustafâ (Beirut: Dâru İhyâ'i't-Turasi'l-'Arabî, 2000), 6/219-220; İbn Kesîr, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 1/404; İbn Kâdî Şehbe, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 1/182, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed es-Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 432-433.

Hüsrevcird: Beyhak'a bağlı olup onun köylerinden biridir ve Beyhakî, bu köyde doğmuştur.

Beyhak: Neysâbûr'a bağlı bir bölgenin adı olup birçok köyden oluşmaktadır. Beyhak'ın adı daha sonra Sebzevâr diye değişmiş olup bugün bu isim kullanılmaktadır.

Neysâbûr: Horasan bölgesinin en güzel şehirlerinden biridir.

Horasan ise Neysâbûr ve İsferyân gibi birçok yerin içinde olduğu bölgenin adıdır.

Bu yerler hakkında daha geniş bilgi için bk. Sem'ânî, *el-Ensâb*, 1/438, 2/364, 5/550-551; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 1/537, 2/350-354, 2/370, 5/331-332; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 1/202, 442, 3/341.

- ⁵ Ebü'l-Hasen el-Beyhakî, *Târîhu Beyhak*, 345.

yine Neysâbûr'a bağlı olan yerlerden biri; Nûbahâr'ın ise ilki Rey şehrinin yakınlarında ve diğeri de Belh'te olmak üzere iki farklı yerin ismi olduğu belirtilmektedir.⁶ Ancak Beyhakî'nin tercemesinin yer aldığı kaynaklarda hangi soydan geldiğine dair bir ifade yer almamaktadır. Buna karşılık Beyhakî'nin yaşadığı dönemde Horasan'da genellikle Türkler, Araplar ve Farslar bulunmaktadır.⁷ Fakat Türkler ile Farsların burada Araplardan daha önce bulunması ve Beyhakî'nin soyunun Horasan bölgesindeki yerlere nispet edilmesi nedeniyle onun Türk ya da Fârisî olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu konuda bir netlik olmamasının en büyük sebebi, Beyhakî'nin soyu ve ailesi hakkında biyografi kitaplarında bir bilgi bulunmamasıdır.

Beyhakî, oğlu ve aynı zamanda öğrencisi olan Ebû 'Alî 'İsmâ'îl b. Ahmed'in (öl. 507/1113) dediğine göre hicrî 384 (miladî 994) yılında Şa'bân (Eylül) ayında⁸ Hüsrevcird'de doğmuştur.⁹ Beyhakî'nin doğumundan sonraki hayatı hakkında 'Abdülgâfir el-Fârisî (öl. 529/1134-5), çocukluğundan yetişkin oluncaya kadar hadis yazıp ezberlediğini, fıkıh öğrendiğini ve bu konuda mükemmel bir seviyeye geldiğini, ayrıca usûl bilgilerini aldığını söylemekte¹⁰ ve Zirikî de (öl. 1396/1976) onun Beyhak'ta büyüdüğünü zikretmektedir.¹¹ Oğlu İsmâ'îl b. Ahmed ise babası Beyhakî'nin hicrî 399 yılının sonunun hadis dinlemeye başladığı ilk zamanlar olduğunu ifade etmektedir.¹² Beyhakî, *el-Hilâfiyyât*'ta hicrî 406 yılında Rebî'u'l-Âhir ayında Neysâbûr'dan Hüsrevcird'e döndüğünü söylemektedir.¹³ Buna göre Beyhakî, hicrî 399 yılının sonlarında Ramazan ayında (Mayıs 1009) bir yolculuğa çıkmış ve Rebî'u'l-Âhir 406/Eylül 1015 tarihine kadar burada kalmış ve tekrar memleketine dönmüştür.

Beyhakî, Hüsrevcird'e geldikten sonra bu defa uzun bir yolculuğa çıkmıştır. Onun biyografisine yer veren âlimler, genel olarak onun yaşadığı bölge olan Horasan'daki âlimlerden hadis işittiğini ve ardından

⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 3/315; 5/307-308.

⁷ Bk. Yunus Arifoğlu, "Selçuklu Öncesinde Horasan'ın Sosyal Yapısı: Etnik, Dini, Sınıfsal Unsurlar ve Yapı", *Tarih Okulu Dergisi* 32 (Aralık 2017), 637-639.

⁸ İbn 'Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 500; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 6/220.

⁹ Ebü'l-Hasen el-Beyhakî, *Târîhu Beyhak*, 345; İsnevî, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 1/98; İbn Hidâyetullah, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 160; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Alî b. Fâris ez-Zirikî ed-Dımaşkî, *el-A'lâm - Kâmûsu terâcim li'l-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-'arab ve'l-müste'ribîn ve'l-müsteşrikîn-* (Beyrut: Dâru'l-Âlem li'l-Malâyîn, 2002), 1/116. Beyhakî'nin doğum tarihi üzerinde âlimler arasında neredeyse tam bir ittifak olmasına rağmen İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*'te vefat tarihini 387 olarak kaydetmektedir. Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 8/377. Ancak bunun müstensih veya baskı hatası olması mümkündür. Çünkü aynı İbnü'l-Esîr, Sem'ânî'nin eseri *el-Ensâb*'ın muhtasarı olan *el-Lübâb fi't-tehzi'bi'l-Ensâb*'da Beyhakî'nin doğum tarihini hicrî 384 olarak vermektedir. İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 1/202.

¹⁰ 'Abdülgâfir el-Fârisî, *el-Müntehab*, 103. Benzer ifadeler için bk. İbn 'Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 500; İbnü's-Salâh, *Tabakâtu'l-fukahâ'i's-şâfi'iyye*, 1/333; Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, 433.

¹¹ Zirikî, *el-A'lâm*, 1/116.

¹² İbnü's-Salâh, *Tabakâtu'l-fukahâ'i's-şâfi'iyye*, 1/335; İsnevî, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 1/98.

¹³ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *el-Hilâfiyyât beyne'l-imâmeyn eş-Şâfi'î ve Ebû Hanîfe ve ashâbih* (Kahire: er-Ravda li'n-Neşr ve't-Tavzî', 2015), 7/565-566.

Cibâl,¹⁴ Irak ile Hicaz bölgesine seyahat ettiğini belirtmektedir.¹⁵ es-Sünenü'l-kebîr'deki Beyhakî'nin zikrettiği yerler dikkate alındığında Beyhak ile Neysâbûr dışındaki İsferyân, Tûs, Mihricân gibi Horasan bölgesindeki şehirleri dolaştıktan sonra Cibâl bölgesine yönelmiştir. Burada Rey, Hemedân ve Kırmîsîn'e uğramış, ardından Irak bölgesine geçmiştir. Irak'ta Bağdad ve Kûfe şehirlerini ziyaret ettikten sonra Hicaz bölgesine gitmiştir. Medine ve Mekke'yi ziyaret edip¹⁶ tekrar Beyhak'a dönmüştür.¹⁷ Kaynaklar, Beyhakî'nin buralarda ne kadar kaldığı ve ne zaman gittiği yönünde bize herhangi bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte Beyhakî'nin başka yerlere gitmesi de kuvvetle muhtemeldir.

Birçok şehri dolaşıp hac farızasını yerine getirdikten sonra memleketi Beyhak'ta ikamet eden Beyhakî, hicrî 441'de âlimler tarafından öğrendiği ilmi yaymak ve telif ettiği kitapları rivayet etmek için Neysâbûr'a çağrılmıştır. Davete icabet eden Beyhakî'nin etrafında önde gelen imâmlar ve fakihler toplanmıştır. Bu esnada kitabı *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr* ve diğer kitapları ile hocası el-Hâkim en-Neysâbûrî'nin eserleri de okunmuştur. Bu seyahat, Beyhakî'nin Neysâbûr'a (hadis nakletmek için) ilk yolculuğu olup bir müddet kaldıktan sonra geri dönmüş, ancak ikinci ve üçüncü defa tekrar Neysâbûr'a gelmiştir.¹⁸

Beyhakî'nin hayatındaki önemli dönüm noktalarından biri de Büyük Selçuklu Devleti'nin (H 1040-1308) kuruluş zamanı olan Tuğrul Bey (öl. 455/1063) döneminde yaşanan kendisinin "fitne"¹⁹ ve Kuşeyrî'nin (öl. 465/1072) "mihne"²⁰ olarak isimlendirdiği dönemdir. Bu dönem, Mu'tezilî-Hanefî²¹ olan 'Amîdülmülk el-Kündürî'nin (öl. 456/1064) devletin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra 445/1053'te vezirlik görevine gelmesiyle başlamış ve Tuğrul Bey'in vefatıyla sona ermiş olup yaklaşık on yıl sürmüştür.²² Bu süreç,

¹⁴ Cibâl bölgesi, İsfahân, Rey, Kazvîn, Kırmîsîn, Dînever, Zencân ve Hemedân ile bunlara bağlı yerlerden oluşmaktadır. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 2/99; Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvînî, *Âsârü'l-bilâd ve ahbâru'l-ibâd* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 342.

¹⁵ 'Abdülgâfir el-Fârisî, *el-Müntehab*, 103; İbn 'Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 500; İbnü's-Salâh, *Tabakâtu'l-fukahâ'i's-şâfi'iyye*, 1/333; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 1/76; Ebü'l-Fidâ, *Târîhu Ebü'l-Fidâ*, 1/543; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/167; Yâfi'î, *Mir'âtu'l-cinân*, 3/63; Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 4/8.

¹⁶ Sübkî ve Zehebî, Beyhakî'nin hac için yolculuğa çıktığını belirtmektedir. Bk. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 30/439; Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 4/8.

¹⁷ Halil İbrahim Doğan, *Hadis İlmî Açısından Beyhakî'nin (öl. 458/1066) es-Sünenü'l-Kebîr'i* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 48-52.

¹⁸ İbn Hidâyetullah (öl. 1014/1605), Beyhakî'nin iki kez Neysâbûr'a geldiğini ve ikinci kez geldiğinde burada vefat ettiğini belirtmektedir. Bk. İbn Hidâyetullah, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 160. İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201) ise onun pek çok kez Neysâbûr'a geldiğini belirtmektedir. Bk. İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 16/97.

¹⁹ Beyhakî, bunu Kündürî'ye yazdığı risalenin sonunda demektedir. İbn 'Asâkir ise "mihne" olarak bahsetmektedir. Bk. İbn 'Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 236.

²⁰ Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 3/399. Kuşeyrî, bu ifadeye yazdığı risalenin isminde (*Şikâyetü ehli's-sünne bi-hikâyeti mâ nâlehum min ehli'l-mihne*) şeklinde kullanmaktadır.

²¹ Bazı kaynaklarda Kündürî'nin Hanefî değil de Şii olduğu ifade edilmekte ancak bunun bir hata olduğu belirtilmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Seyfullah Kara, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaaları* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018), 237-244.

²² Abdullah Ömer Yavuz, *Horasan'da Eş'arîlik* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 158. M. Şerafeddin ise bu sürecin hicrî 436'dan başlayıp on dokuz yıl sürdüğünü söylemektedir. Bk. Mehmet

Kündürî'nin Tuğrul Bey'den Cuma namazlarında bid'atçilere lanet edilmesini talep etmesi ve onun da Kündürî'nin isteğine izin vermesiyle başlamıştır. Ancak Kündürî, buna Eş'ârî ve Şâfiî olan âlimleri de dahil etmiş, onları vaaz ve ders vermekten uzaklaştırıp bazılarını sorguya çekmiş, bir kısmını tutuklayıp hapse atmış, Ebü'l-Hasen el-Eş'ârî'ye (öl. 324/935-36) minberden lanet okutmaya başlamıştır.²³ Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*'da bu fitneden dolayı dört yüz âlimin Horasan'dan Hicaz bölgesine gittiğini belirtmektedir.²⁴

Bu dönemde Neysâbûr'dan ayrılıp Hicaz'a giden âlimlerden biri de Beyhakî'dir. O, mihnedan dolayı Kündürî'ye bir mektup yazmış, fitnenin sona erdirilmesini talep etmiş ancak bunun bir etkisi olmamış, aksine mihne artarak devam etmiştir. O, yazdığı mektupta başta Kündürî hakkında olumlu ifadeler kullanmış, daha sonra Ebü'l-Hasen el-Eş'ârî'yi savunmuştur.²⁵ Olayların artarak devam etmesi üzerine Eş'ârî-Şâfiî bir âlim olan Beyhakî, memleketinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Beyhakî'nin Hicaz'a gittiği kesin olmakla birlikte kaynaklarda bu konuda bir bilgi olmadığı için Bağdad üzerinden mi yoksa başka bir yerden mi gittiği tam belli değildir.²⁶ Ancak o da diğer âlimlerin yaptığı gibi önce Bağdad'a ve oradan da Hicaz'a geçmiş olabilir.²⁷ Burada bir müddet kaldıktan sonra mihnenin bitmesiyle birlikte vefatına yakın bir dönemde Beyhakî'de dönmüştür.²⁸ İkinci mihne olarak da nitelendirilen²⁹ bu olayı anlatan kaynaklara bakıldığında her ne kadar Kündürî'ye mektup yazsa da bu süreçte Beyhakî'nin Cüveynî (öl. 478/1085) ve Kuşeyrî kadar baskı altında kalmadığı ve etkin bir rol oynamadığı görülmektedir. Belki de bundan dolayı Beyhakî'nin biyografisinin yer aldığı kitapların hiçbirinde hayatının bu kısmıyla alakalı bir bilgi geçmemektedir. Ya da bu olay bittikten sonra Beyhakî'nin Cüveynî ve Kuşeyrî gibi uzun bir dönem yaşamaması da etkili olmuş olabilir. Zira bu vakia, Beyhakî'nin vefatından üç sene önce bitmiştir.

Şerafeddin Yaltkaya, "Selçuklular Devrinde Mezhepler", s.nşr. Ali Duman, *Hikmet Yurdu - İmam Matürîdî ve Matürîdîlik Özel Sayısı - 2/4* (Temmuz-Aralık 2009), 179. Bu sürecin on dokuz yıl devam etmesinin muhtemel olduğu da ifade edilmektedir. Bk. Muhammed Selim Kaya, *İmam Kuşeyrî ve Eş'arîlik Savunusu* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 56.

²³ İbn 'Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 236-237; Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*, 3/391.

²⁴ Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*, 3/394.

²⁵ Bu mektubun tam metni için bk. İbn 'Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 227-236.

²⁶ Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*, 3/394.

²⁷ İbn Hallikân'ın (öl. 681/1282) bildirdiğine göre Kuşeyrî, Ebû Muhammed el-Cüveynî (öl. 438/1047) ve Beyhakî'yle birlikte önce Bağdad'a, sonra da Hicaz'a gitmişlerdir. Bk. İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 3/206.

²⁸ Bu mihne süreci hakkında detaylı bilgi için bk. Kara, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, 266-282; Abdullah Ömer Yavuz, *Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey Döneminde Mu'tezile* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 121-146; Osman Aydın, *Doğuşundan Büyük Selçuklulara Mu'tezile Ekolü Tarihi ve Öğretisi* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018), 222-225.

²⁹ Kara, *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*, 270.

Beyhakî, ömrünün sonlarına doğru tekrar Beyhak'tan Neysâbûr'a gelmiş ve kitaplarını rivayet etmiştir.³⁰ O, Neysâbûr'da iken hastalanmış, akabinde 74 yaşında³¹ 10 Cemâziye'l-Evvel (Ûlâ)³² 458/9 Nisan 1066'da cumartesi günü³³ vefat etmiştir. Daha sonra Neysâbûr'a iki günlük mesafede olan Beyhak'a götürülüp buraya defnedilmiştir.³⁴

2. Beyhakî'nin Eserleri

Beyhakî, İslâmî ilimlerin farklı dallarında birçok eser telif etmiştir. Kendisi ve eserleri hakkında yapılan çalışmalarda genellikle ona ait eserlerin hepsi zikredilmeye gayret gösterilmiştir. Ancak müellifin hayatının yer aldığı kaynaklardaki Beyhakî'nin eserleri ile ilgili bilgilere dikkat edilmeden ve herhangi bir araştırma yapılmadan olduğu gibi sıralanmıştır. Elbette bu husus, Beyhakî'nin basılmamış yazma eserleri için geçerli olmakla birlikte yayımlanmış eserlerinde de bazı hatalar bulunmaktadır. Mesela, *el-Kırâ'at halfe'l-imâm*'n farklı iki ismi olmasından dolayı bu eser, bazı araştırmacılar tarafından Beyhakî'ye ait iki farklı kitap olarak zikredilmiştir.³⁵ Ayrıca Beyhakî'ye ait olmayan birkaç eser, muhtemelen onun büyük bir âlim olması ya da başka sebepler nedeniyle kendisine atfedilmiş ya da karışıklık olmuştur. Beyhakî'nin eserlerinin çoğunun hiç kimsenin kendisini geçemediği harika kitaplar olduğunu söyleyen İbnü's-Salâh (öl. 643/1245), eserlerinde onun hadis ile fıkıh ilmini cem' ettiğini ifade etmektedir.³⁶ Nitekim İbnü'l-Esîr de Beyhakî'yi "Hadis ve fıkıhta âlim bir kimse" olarak tavsif etmektedir.³⁷

³⁰ Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehebî, *Kitâbu Tezkireti'l-huffâz*, thk. 'Abdurrahman b. Yahyâ el-Mu'allimî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1374), 3/1134; Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 4/10.

³¹ Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân ez-Zehebî, *Düvelü'l-İslâm*, thk. Hasen İsmâ'il Merve-Mahmûd el-Arna'ût (Beyrut: Dâru Sâdir, 1999), 1/393.

³² İbnü'l-Esîr, Beyhakî'nin vefat ettiği ayın Cemâziye'l-Âhir olduğunu belirtmektedir. Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 8/377.

³³ İbn 'Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 501.

³⁴ 'Abdülgâfir el-Fârisî, *el-Müntehab*, 104; İbn 'Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 501; İbn Nukta, *et-Takyîd*, 1/310; İbn Halikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 1/76; Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. 'Abdülhâdî ed-Dımaşkî es-Sâlihî, *Tabakâtu 'ulemâ'i'l-hadis*, thk. Ekrem el-Bûşî-İbrâhîm ez-Zeybek (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1996), 3/331; Zehebî, *Siyeru 'alâmi'n-nübelâ'*, 18/169; Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 4/11; İbn Kesîr, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 1/405; Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, 433. Ancak Yâkût el-Hamevî (öl. 626/1229), *Mu'cemu'l-buldân*'da müellifin hicrî 441 yılında Neysâbûr'a geldiği ve 454 yılında vefat edene kadar burada kaldığını belirtmektedir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, 1/538. Aynı hataya Ziriklî de düşmektedir. O, Beyhakî'nin âlimlerin daveti üzere Neysâbûr'a geldiğini ve vefat edinceye kadar burada kaldığını belirtmektedir. Bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/116.

³⁵ Mesela, *el-Kırâ'at halfe'l-imâm* adlı eserin diğer bir ismi *Kitâbu Cimâ'i ebvâbi vucûbi kırâ'ati'l-Kur'ân fi's-salât*'tır. Ancak kitabın adının farklılığından dolayı iki ayrı eser olarak sayılmaktadır. Bk. Necm 'Abdurrahman Halef, *es-Sinâ'atu'l-hadisîyye fi's-Süneni'l-kübrâ li'l-imâm el-Beyhakî* (Mansura: Dâru'l-Vefâ', 1992), 77, 86-87.

³⁶ İbnü's-Salâh, *Tabakâtu'l-fukahâ'i's-şâfi'iyye*, 1/333.

³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, 1/202.

Beyhakî, oğlu Ebû 'Alî'nin dediğine göre 406/1015 yılında eser telif etmeye başlamıştır.³⁸ Bazı kaynaklarda ise ilim için yaptığı yolculuklar bittikten sonra memleketine döndüğü ve eserlerini tasnif etmeye başladığı belirtilmektedir.³⁹ Beyhakî'nin memleketine ne zaman geri geldiği bilinmemekle birlikte iki tarih arasında bir ihtilaf var gibi görünmektedir. Zira Beyhakî'nin yaşadığı zamanın şartları dikkate alındığında 399/1009'da geldiği Neysâbûr'dan sonra yedi yıl içerisinde Horasan, Cibâl, Irak ve Hicaz bölgesini dolaşıp tekrar memleketine dönmesi pek olası durmamaktadır. Dolayısıyla şunları söylemek mümkündür: Beyhakî, 406/1015 yılında kitaplarını yazmaya başlamış, memleketine döndüğü zaman da bunları gözden geçirip eserlerine son hâlini vermiş ya da döndükten sonra yoğun bir şekilde eser telif etmeye girişmiş olabilir. Elbette ki bütün bu ihtilaflar, Beyhakî'nin hayatı hakkında detaylı bilgilerin olmamasından kaynaklanmaktadır.

Ebü'l-Hasen el-Beyhakî'nin naklettiği şu olay, Beyhakî'nin sahip olduğu hadis bilgisini göstermektedir:

“Âlimlerden pek çok kimseyle dolu olan el-Hâkim Ebû 'Abdullah el-Hâfız'ın meclisinde el-Hâkim en-Neysâbûrî, bir hadis nakletmiş ve senedindeki râvîlerden birini düşürmüştür. Bunun üzerine İmâm Ahmed (Beyhakî), hocasına 'Seneddeki râvîlerden birini terk ettin.' demiştir. el-Hâkim Ebû 'Abdullah, bu duruma kızınca hadisin yer aldığı kitabın aslının getirilmesini istemiştir. Kitap getirilince olayın İmâm Ahmed'in dediği gibi olduğu ortaya çıkmıştır.”⁴⁰

Zehebî'nin (öl. 748/1348) Beyhakî hakkındaki şu sözü ise onun fıkıh bilgisini göstermektedir:

“Şayet Beyhakî, kendine ait icthad edebileceği bir mezhep kurmak isteseydi, ilminin genişliği ve ihtilaflar hakkındaki bilgisi sayesinde buna güç yetirebilirdi.”⁴¹

İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin şu sözü ise Beyhakî'nin Şâfiî mezhebinin fıkına katkısını ortaya koymaktadır.

“Şâfiî mezhebine Beyhakî hariç Şâfiî dışında kimsenin minnet borcu yoktur. Ancak Şâfiî mezhebine eserleri ve görüşleri ile destek ve yardımda bulunduğu için Şâfiî'nin Beyhakî'ye minnet borcu vardır.”⁴²

Beyhakî'nin telif ettiği eserlerin yaklaşık bin cüze ulaştığını söyleyen İbn 'Asâkir (öl. 571/1176), eserlerinin içeriği hakkında şunu demektedir:

³⁸ İbnü's-Salâh, *Tabakâtu'l-fukahâ'i's-şâfi'iyye*, 1/335; İsnævî, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 1/98.

³⁹ İsnævî, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 1/98; İbn Kesîr, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 1/404; İbn Hidâyetullah, *Tabakâtu's-şâfi'iyye*, 160.

⁴⁰ Ebü'l-Hasen el-Beyhakî, *Târîhu Beyhak*, 345. Nitekim hadis hafızlarının, Beyhakî'nin el-Hâkim'den daha iyi bir araştırmacı olduğunda ittifak edildiği nakledilmektedir. Bk. Ebü'l-Hasenât Muhammed 'Abdülhayy b. Muhammed 'Abdülhalîm b. Muhammed Emînillah es-Sihâlevî el-Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâzıla li'l-es'ileti'l-aşreti'l-kâmile* -'Abdülfeţâh Ebû Gudde'nin *et-Ta'likâtu'l-hafîle 'ale'l-es'ileti'l-fâzıla*'sı ile birlikte-, thk. Selmân b. 'Abdülfeţâh Ebû Gudde (Beyrut: Mektebetü'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye, 2005), 88.

⁴¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 18/169.

⁴² İbn 'Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 500; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, 18/168; Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 4/10-11.

“Beyhakî, kitaplarında hadis ile fıkıh ilmini bir araya getirmiştir. Hadislerin illetlerini açıklamış, sahih ile zayıf olan hadisleri ayırt etmiştir. (İhtilafı) olan hadisler arasındaki cem‘ etme yöntemlerini zikretmiştir. Sonra fıkıh ile usûlünü beyan etmiştir. Ardından da Arapça ile ilgili hususları şerh etmiştir.”⁴³

İbn ‘Asâkir, ilk iki husus çerçevesinde haklı olmakla birlikte zikrettiği üçüncü hususta *es-Sünenü'l-kebir* bağlamında dikkate alındığında onun bu noktada pek haklı olmadığı söylenebilir. Zira *es-Sünenü'l-kebir*'de Beyhakî'nin Arap dili kaide ve kurallarına dayanarak yaptığı açıklamaların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

Beyhakî'nin eserlerinin kıymetli ve değerli olduğunu göstermek için onlarla ilgili bazı kaynaklarda üç rüyaya yer verilmekte⁴⁴ ve Zehebî de *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'da bu üç rüyayı naklettikten sonra şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Bunlar, hak rüyalarıdır. Beyhakî'nin eserlerinin kıymeti büyük, faydası çoktur. İmâm Ebû Bekir gibi iyi eserler telif eden kimse azdır. Âlimin, Beyhakî'nin eserlerine özellikle de *es-Sünenü'l-kebir*'e itina göstermesi gerekmektedir.”⁴⁵

Beyhakî'nin eserleri hakkında rivayet edilen üç rüyanın sübjektif bir olay olmasına rağmen elimizdeki mevcut eserlerin bunu tasdik ettiği söylenebilir. Zira onun yetiştiği muhit ve yaşadığı çağ, İslâmî ilimlerin olgunluk devresine rastlamaktadır. Böyle bir devirde yetişmesi, ona büyük avantajlar sağlamış; o da bu imkânları değerlendirmesini bilip daha hacimli ve metodik eserler telif etmiştir.⁴⁶ Burada ilk önce Beyhakî'nin yayımlanmış eserlerine, ardından yazma hâlinde olan ile ona nispet edilen eserlerin isimleri zikredilecektir:

Beyhakî'nin telif edip elimizde matbu olarak bulunan eserlerinin sayısı 27'dir. Bu eserlerin isimleri şu şekildedir:

1. *es-Sünenü'l-kebir*.
2. *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*.
3. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr (es-Sünenü'l-vustâ)*.
4. *es-Sünenü's-sagîr*.
5. *el-Hilâfiyyât beyne'l-imâmeyn eş-Şâfi'î ve Ebû Hanîfe ve ashâbih*.
6. *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şer'a*.
7. *el-Câmi' li-şu'abi'l-îmân*.
8. *el-Esmâ' ve's-sıfât*.

⁴³ İbn ‘Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 501-502.

⁴⁴ İbn ‘Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî*, 501-502; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 3/1133-1134; Sübkî, *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 4/10-11.

⁴⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/167-168. Rüya ile eserlere değer kazandırma, sadece Beyhakî'ye has değildir. Meselâ, ondan önce Mâlik b. Enes, Şâfi'î, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim'in kitapları için de benzer rivayetler vardır. Bunun için bk. Mehmet Emin Özafşar, “Rivayet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'i”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (1999), 288-292.

⁴⁶ Ali Yardım, *Hadis I-II* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2014), 2/92-93.

9. *el-Ba's ve'n-nüşûr*.
10. *ed-De'avâtu'l-kebîr*.
11. *Kitâbu'z-Zühdi'l-kebîr*.
12. *el-Âdâb*.
13. *Fezâ'ilu'l-evkât*.
14. *el-Erba'üne's-sugrâ*.
15. *Menâkıbu'ş-Şâfi'î*.
16. *el-İ'tikâd ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-reşâd*.
17. *el-Kazâ ve'l-kader*.
18. *Beyânu hata'e men ahta'e 'ale'ş-Şâfi'î*.
19. *İsbâtu 'azâbi'l-kabir*.
20. *el-Kırâ'at halfe'l-imâm/Kitâbu Cimâ'i ebvâbi vucûbi kırâ'ati'l-Kur'ân fi's-salât*.
21. *Hayâtu'l-enbiyâ' ba'de vefâtihim*.
22. *Ahkâmu'l-Kur'ân*.
23. *Hadîsu Ahmed b. 'Abdullah b. Hâlid el-Cüveybârî fi mesâ'ili 'Abdullah b. Selâm*.
24. *Kitâbu'l-Câmi' fi'l-hâtim*.
25. *Kitâbu'r-Redd 'ale'l-intikâd 'ale'ş-Şâfi'î fi'l-lüga*.
26. *Risâletü'l-imâm Ebû Bekir el-Beyhakî ila'l-imâm Ebû Muhammed el-Cüveynî*.
27. *Risâletü'l-İmâm Ebû Bekir el-Beyhakî li-'Amîdülmülk el-Kündürî*.

Beyhakî'nin eserlerinin büyük bir kısmı yayımlanmış olmakla birlikte hâlâ yazma hâlinde olan kitapları da vardır:

1. *et-Tergîb ve't-terhîb*.
2. *el-Mebsût*.
3. *el-Erba'üne'l-kubrâ*.
4. *Kitâbu'r-Rü'yet*.
5. *Kitâbu'l-İsrâ'*.
6. *Menâkıbu Ahmed b. Hanbel*.
7. *Fezâ'ilu's-sahâbe*.
8. *ed-De'avâtu's-sagîr*.
9. *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hadîs*.

10. *Tergîbu's-salât*.
11. *Me'âlimü's-sünen*.
12. *Yenâbî'u'l-usûl*.
13. *ez-Zühdü's-sagîr*.
14. *Tahrîcu ehâdîsi'l-Ümm*.
15. *Kitâbu'l-Îmân*.
16. *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*.
17. *el-Kencerûziyyât*.

Beyhakî'nin hem ona ait eserlerinin girişlerinde muhakkiklerin hem de onun ve çalışmaları hakkında yapılan araştırmalarda kendisine ait olmayıp da Beyhakî'ye nispet edilen kitaplar olduğu da görülmektedir. Bunlar ise şu şekildedir: *el-'Uyûn fi'r-redd 'alâ ehli'l-bid'a, Câmi'u't-tevârih, el-Muhît, Kitâbu Eyyâmî Ebû Bekir es-Sıddîk ve Vesâ'ilü'l-elmâ'î*.

Burada makalenin hacmini artıracak düşünceyle araştırmalar sonucunda tespit edilen Beyhakî'nin eserlerinin yayımlanmış ve yazma ile kendisine nispet edilen eserlerin sadece isimleri zikredilmiştir.⁴⁷ Ancak aşağıda Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kebîr*'inin mukaddimesi olan *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen* üzerinde geniş bir şekilde durulacaktır.

3. *el-Medhal ilâ 'ilmi's-Sünen*

Bir eserin mukaddimesi, o eserin doğru bir şekilde anlaşılıp yorumlanmasında çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü mukaddime eser hakkında yazılış sebepleri, amacı ve yöntemi, kullanılan istilâhların açıklanması gibi önemli hususlara değinilmekte ve müellifin zihin dünyası hakkında bilgiler verilmektedir. Dolayısıyla bazı âlimler, eserlerine giriş mahiyetinde bir mukaddime yazmışlardır. Bu durum, temel hadis kaynakları çerçevesinde düşünüldüğünde Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kebîr*'ine yazdığı dışında kendisinden önce üç hadis kitabında daha mukaddimenin yer aldığı görülmektedir: Müslim b. el-Haccâc'ın *Sahîhu Müslim*'e,⁴⁸ Dârimî'nin (öl. 255/869) *es-Sünen*'ine⁴⁹ ve İbn Mâce'nin (öl. 273/887) *es-Sünen*'ine⁵⁰ yazdığı mukaddimedir. Ancak Beyhakî'nin *el-Medhal*'i ile bu eserlerin mukaddimeleri karşılaştırıldığında konu açısından herhangi bir benzerlik olmadığı görülmektedir. Dârimî ile İbn Mâce'den hiçbir alıntı veya kaynak gösterme yoktur.

⁴⁷ Beyhakî'nin eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Doğan, *Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kebîr*'i, 27-47.

⁴⁸ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim en-Neysâbü'rî el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fu'âd 'Abdül-bâkî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1991), "Mukaddime", 1/3-35.

⁴⁹ Ebû Muhammed 'Abdullah b. 'Abdurrahman b. el-Fazl b. Behrâm ed-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî (Sünenü'd-Dârimî)*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000), 1/151-511 (No. 1-675).

⁵⁰ Ebû 'Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "es-Sünne", 1/3-178 (No. 1-266).

Ancak Müslim'in mukaddimesinden bazı konularda birkaç alıntı yapmaktadır.⁵¹ Bu husus hem hadis ilminin diğer kaynaklarına hem de diğer ilim dallarında telif edilen kitaplara bakıldığında benzer bir durumun ortaya çıktığı söylenebilir.

Telif ettiği eserlere mukaddime yazan âlimlerden biri de Beyhakî'dir. O, sadece *es-Sünenü'l-kebîr*'e değil, aynı zamanda *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*⁵² ile *Delâ'ilü'n-nübüvve*'ye⁵³ de mukaddime yazmıştır. Hatta bu eserler gibi olmasa da Beyhakî, *el-Câmi' li-şu'abi'l-îmân*'a da bir mukaddime yazmıştır. Ancak bunda diğer eserlerden farklı olarak hadis usûlü bilgileri değil de eserin konusu ile alakalı olarak imanla ilgili hususlara değinmektedir.⁵⁴ Beyhakî'nin *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr* ile *Delâ'ilü'n-nübüvve*'ye yazdığı her iki mukaddime-nin de *el-Medhal*'in muhtasarı niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Hatta müellif, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*'ın mukaddimesinde *el-Medhal*'e birçok kez atıf yapmakta ve orada konuyu geniş bir şekilde ele aldığını ifade etmektedir.⁵⁵ Ancak *Delâ'ilü'n-nübüvve*'nin mukaddimesinde böyle bir şey olmasa da yer alan konular açısından bakıldığında benzer bir durumun olduğunu görmek mümkündür.⁵⁶

3.1. Şekil Açısından *el-Medhal ilâ 'ilmi's-Sünen*

Beyhakî'nin *el-Medhal*'inin uzun bir süre sadece eksik olan baskısı bulunmaktaydı. Ancak yakın zamanda bu eserin tam olan nüshası tespit edilip tahkik edilerek ilim dünyasına kazandırılmıştır. Eksik olan baskı, Muhammed Ziyâ'urrahman el-A'zamî tarafından 1984'te ve tam olan baskısı ise eksik olan baskısından uzun bir müddet sonra 2016'da Muhammed 'Avvâme'nin tahkikiyle yayımlanmıştır. Böylece *el-Medhal*'in tam bir şekilde elimizde olması hem Beyhakî hem de mukaddimesi olan *es-Sünenü'l-kebîr* açısından oldukça büyük bir önemi haizdir.

⁵¹ Bununla birlikte Beyhakî'nin Müslim b. el-Haccâc'ın *es-Sahîh*'ine yazdığı mukaddimeden yaptığı alıntılarının birkaç konuyla sınırlı olduğu söylenebilir. Bu alıntılar için bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/222-223 (No. 459), 1/226-228 (No. 466-469), 1/475 (No. 475), 1/232-233 (No. 481-483), 235-236 (No. 489), 1/256, 1/318 (No. 673), 1/319-320 (No. 675-678), 1/338 (No. 720), 1/386-387 (No. 843-845), 1/388 (No. 847), 1/390-391 (No. 853), 1/391-392 (No. 857-858).

⁵² Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Karaçi vd.: Câmi'atu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye vd., 1991), 1/97-221 (No. 1-465).

⁵³ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi'ş-şerî'a*, thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî (Beyrut-Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye-Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, 1988), 1/5-47.

⁵⁴ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *el-Câmi' li-şu'abi'l-îmân*, thk. 'Abdul'alî 'Abdulhameyd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 1/83-189.

⁵⁵ Bu atıflar için bk. Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 1/119, 143, 152, 166, 170 (No. 76, 168, 206, 261, 280).

⁵⁶ Zira bu mukaddimede *el-Medhal*'de yer alan "haber-i vâhid hadislerin kabul edilmesi, naklettiği haberin kendisinden kabul edildiği kimse, haber-i vâhidin çeşitleri, mürsel hadisler, ihtilâfu'l-hadis ve râvîlerin tenkid edilmesi" başlıkları bulunmaktadır. Bk. Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 1/20-47.

3.1.1. *el-Medhal*'in İsmi

Tarih boyunca yazılan bazı kitapların adlarında ihtilaf olduğu gibi Beyhakî'nin eserine yazdığı mukaddimesinin isminde de ihtilaf olmuştur. Eserin eksik baskısı, Muhammed Ziyâ'urrahman el-A'zamî'nin tahkikine göre ismi *el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ* şeklindedir. Aslında muhakkik, eserin ismini detaylı olarak ele almayı *el-Medhâl* ismini Beyhakî'den önce ve sonra pek çok âlimin kullandığını örnekler vererek açıklamakta, onun bu ismi hocası el-Hâkim en-Neysâbü'rî'nin *el-Medhal ila's-Sahîhayn* ile *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklîl*'den ödünç aldığını söylemekte, eserin isminin ne olduğu konusunda kesin bir bilgi vermemektedir.⁵⁷ Bunun nedeni, muhtemelen *el-Medhal*'in eksik bir yazma nüshasına sahip olmasına bağlı olarak eserin isminin yer aldığı ilk sayfalarına muttali olamamasıdır.

Diğer muhakkik Muhammed 'Avvâme ise eserin isminin *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen* olduğunu net bir şekilde ifade etmektedir. Bir eserin isminin tespit edilmesinde müellifin verdiği itimat etmek gerektiğini belirten 'Avvâme, eserin tamamının olduğu yazma nüshada Beyhakî'nin "*Kitâbu'l-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*" şeklinde isimlendirdiğini, bu ismi hem nüshanın kapak sayfasında hem de sekiz cüzün her birinin başında tekrar ettiğini ve aynı isimle de kitabı bitirdiğini zikretmektedir.⁵⁸

Muhammed 'Avvâme, *el-Medhal*'in eksik olan nüshasında ise başında kitabın isminin mevcut olmadığını ve sonunda ise şu ismin yer aldığını belirtmektedir: *Kitâbu'l-Medhal ilâ kitâbi's-Sünen li'l-imâm Ebû Bekir el-Beyhakî...*⁵⁹ Ayrıca İbn Kesîr'in eserinde *el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen* olarak yer aldığını,⁶⁰ müellifin kendisinin de *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*'da *es-Sünenü'l-kübrâ*'dan bahsettiğini ve burada "*Sünenü'l-Mustafâ (s.a.s.)*" diye isimlendirdiğini, ardından Beyhakî'nin eserine on iki cüzlük⁶¹ bir giriş yazdığını nakleden muhakkik, buradan hareketle *el-Medhal*'in isminin *el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ/el-Medhal ilâ Kitâbi's-Süneni'l-Mustafâ (s.a.s.)* olabileceğini ve diğer eserlerin bazı yerlerinde ise sadece *el-Medhal* şeklinde⁶² geçtiğini belirtmektedir.⁶³ Muhammed 'Avvâme, bütün bunlara rağmen yine de asıl olan nüshada böyle bulunduğu için doğru olanın *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen* ismi olduğunu kabul etmektedir.⁶⁴

⁵⁷ Muhammed Ziyâ'urrahman el-A'zamî, "Mukaddime", *el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ*, mlf. Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî b. Mûsâ el-Beyhakî (Riyad: Advâ'u's-Selef, 1420/1999), 1/103-106.

⁵⁸ Muhammed 'Avvâme, "Mukaddime", *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*, mlf. Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî (Cidde-Medine: Dâru'l-Minhâc-Dâru'l-Yüsr, 2016), 1/6-7, 8. Muhakkikin verdiği tam olan nüshadan verdiği ilk ve diğer sayfalarda bu durum açıkça görülmektedir. Bk. 'Avvâme, "Mukaddime", 1/83-88.

⁵⁹ 'Avvâme, "Mukaddime", 1/7.

⁶⁰ Ebû'l-Fidâ 'îmâdüddîn İsmâ'îl b. 'Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimaşkî, *İhtisârü 'ulûmi'l-hadîs -Ahmed Muhammed Şâkir'in el-Bâ'isu'l-hasîs'i* ile birlikte-, thk. Fâzıl Mahmûd 'Avz (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015), 38.

⁶¹ Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*'da *el-Medhal*'in on iki cüz olduğunu belirtmektedir. Bk. Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 1/215. Oysa 'Avvâme'nin tam olarak belirttiği nüsha ise sekiz cüzdür. O, bunun asıl nüsha ile fer' (yani müellifin nüshası ile daha sonraki yazılan) nüshasının hacim bakımından birbirinden farklı olması sebebiyle kaynaklandığını söylemektedir. Bk. 'Avvâme, "Mukaddime", 1/17. Yazma nüshasının kapağında da *el-Medhal*'in tam olduğu belirtilmektedir. Bk. 'Avvâme, "Mukaddime", 1/21, 83.

⁶² Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 1/119, 143, 152, 166, 170, 14/291.

⁶³ 'Avvâme, "Mukaddime", 1/7.

⁶⁴ 'Avvâme, "Mukaddime", 1/7-8.

3.1.2. *el-Medhal*'in Yazılış Tarihi

el-Medhal'in Beyhakî tarafından ne zaman yazıldığı tam belli değildir. Ancak bunu *es-Sünenü'l-kebir*'den sonra yazdığı muhakkaktır. Beyhakî'nin hicrî 432'de *es-Sünenü'l-kebir*'i bitirmesi ve *Ma'rifetü's-sünen*'in mukaddimesinin *el-Medhal*'in muhtasarı olması, ayrıca *Ma'rifetü's-sünen*'i dinlemek için Beyhakî'nin hicrî 441'de Neysâbü'r'a çağırılması dikkate alındığında eserin hicrî 433-440 yılları arasındaki bir zamanda telif edilmesi hatta bunun hicrî 435 yılı çerçevesinde olması daha muhtemeldir.

Ancak *el-Medhal*'in telif edildiği zamanla ilgili şöyle bir husus karşımıza çıkmaktadır: Beyhakî, *el-Medhal*'de birçok kez *es-Sünenü'l-kebir*'e atıfta bulunmakta,⁶⁵ ancak işin ilginç olanı ise *es-Sünenü'l-kebir*'de de *el-Medhal*'in ismini iki kez zikretmektedir.⁶⁶ Bu durumu şu şekilde bağdaştırmak mümkün olabilir: Beyhakî, telif ettiği eserleri daha sonra tekrar gözden geçirmekte ve bu esnada *es-Sünenü'l-kebir*'den sonra telif ettiği eserlere de atıfta bulunmaktadır. Ayrıca *es-Sünenü'l-kebir* dışında *el-Mebsût*,⁶⁷ *Menâkıbu's-Şâfi'*⁶⁸ ve *Şu'abu'l-îmân*⁶⁹ adlı eserlerine de işaret etmektedir.

3.1.3. *el-Medhal*'in Yazma Nüshaları

el-Medhal'in biri eksik ve diğeri tam olmak üzere iki farklı yazma nüshası vardır. A'zamî, eksik olan nüshaya göre *el-Medhal*'i yayımlamıştır. 'Avvâme ise hem eksik hem de tam olan yazma nüshaya dayanarak eseri tahkik etmiştir. Eksik olan nüsha, Hindistan Kalküta'da Mektebetü'l-Cem'iyetü'l-Âsyûye'de bulunmakta olup 57 varaktır. Bu nüshanın kâtibi, Ahmed b. Muhammed b. 'Abdullah el-Mevsilî; senedi ise İbnü's-Salâh→Ebû Bekir Mansûr b. 'Abdülmun'im el-Fürâvî→Ebû'l-Mu'âlî Muhammed b. İsmâ'îl el-Fârisî→Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî'dir. Bu semâ'ın tarihi 625/1227 ve yeri ise Dımaşk'taki Revâhiye Medresesi'dir.⁷⁰

el-Medhal'in tam olan yazma nüshası, 160 varak hâlinde Medine'de Mektebetü'l-Âl-i el-Bisâtî'de bulunmaktadır. 'Avvâme, bu nüshayı nadir yazma nüshaların yer aldığı Bekir ile 'Ömer el-Bisâtî kardeşlerinin kütüphanesinde bulunduğunu belirtmektedir. Bu nüshanın ilk yeri, Neysâbü'r olup daha sonra Dımaşk'a ve diğer

⁶⁵ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*, thk. Muhammed 'Avvâme (Cidde-Medine: Dâru'l-Minhâc-Dâru'l-Yüsr, 2016), 1/14-15 (No. 29), 1/18-19 (No. 38), 1/114 (No. 209), 1/12 (No. 219), 1/153 (No. 273), 1/216-217 (No. 452), 1/265-266 (No. 572), 1/267 (No. 576), 1/274-275 (No. 588), 1/348-351 (No. 745), 1/376 (No. 816), 1/428 (No. 921), 2/435 (No. 940), 2/448 (No. 959), 2/452 (No. 967), 2/463-464 (No. 986-988), 2/469 (No. 1001), 2/497-499 (No. 1064-1065), 2/503-504, 2/506-507 (No. 1080-1082), 2/613 (No. 1331), 2/659 (No. 1435), 2/667 (No. 1449), 2/837 (No. 1836), 2/865 (No. 1901).

⁶⁶ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebir*, thk. 'Abdullah b. 'Abdülmuhsin et-Türki vd. (Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 2013), 3/86, 6/324.

⁶⁷ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/43-44 (No. 100).

⁶⁸ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/13 (No. 28), 1/36-37 (No. 81).

⁶⁹ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/805 (No. 1758).

⁷⁰ Bu nüsha hakkında daha fazla bilgi ve semâ' ile kırâ'at kayıtları için bk. A'zamî, "Mukaddime", 1/106-115; 'Avvâme, "Mukaddime", 1/21-25, 80-82. Ayrıca bu nüshanın bazı sayfalarının resmi için bk. A'zamî, "Mukaddime", 1/129-130; 'Avvâme, "Mukaddime", 1/89-92.

İslâm beldelerine nakledilmiştir. İbn 'Asâkir, bu nüshayı rivayet etmiş ve Emevî Mescidi, Zâhiriye ile Revâhiye medreselerindeki ilim ve hadis halkalarında okunmuştur. Bu nüshanın nâsihi, İbn 'Asâkir'in oğlu Ebû Muhammed Bahâ'üddîn el-Kâsım b. 'Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî (öl. 600/1203) olup 20 Recep 541/26 Aralık 1146 tarihinde bitmiştir. Senedi ise İbn 'Asâkir→Sem'ânî→Ebü'l-Mu'âlî el-Fârisî→Ebû Bekir el-Beyhakî'dir. Ebü'l-Mu'âlî, *el-Medhal*'i Beyhakî'den onun vefatından iki yıl önce 456/1064'te dinlemiştir.⁷¹

Burada bir hususu daha ifade etmek gerekir ki, *el-Medhal*'in eksik ile tam olan baskı arasında her ikisinde var olan kısımlar karşılaştırıldığında bazı farklılıklar bulunmaktadır. *el-Medhal*'in eksik olan baskısı, ihtilâfu'l-hadis başlığının ortasından başlamaktadır.⁷² Bu çerçevede önemli bir farklılık yer almaktadır: 'Avvâme'nin tahkik ettiği baskıda "Fetva ve hüküm veren kimseler" başlığı altında yer alan rivayetlerin son iki tanesi A'zamî'nin yayımladığı baskıda bulunmamaktadır. Ayrıca 'Avvâme'nin baskısında bu iki rivayetten sonra "İstihsânın iptali" adıyla yeni bir başlık açılırken A'zamî, bir önceki başlık altında rivayetleri nakletmeye devam etmektedir. Ayrıca bu kapsamda A'zamî'nin baskısında 'Avvâme'nin naklettiği sekiz rivayet yoktur, iki tane de önceki başlıktaki ile birlikte toplamda on rivayettir.⁷³

'Avvâme tarafından tahkik edilen baskıda elli beşinci konu başlığı, "Rasûlullah'tan muhalifi nakledilmeyen hadisler" şeklinde yer alırken A'zamî'nin baskısında ikinci başlık "Rasûlullah'tan muhalifi nakledilen hadisler" olarak geçmektedir.⁷⁴

İki baskının mevcut yerleri karşılaştırıldığında diğer bir farklılık ise "Allah rızası dışında ilim talep etmenin kerih görülmesi ve ilimle amel etmeye teşvik etmek" başlığındadır. 'Avvâme'nin baskısında Ebü'd-Derdâ'dan bildiğin şeylerle amel etmekle ilgili birbirine benzer peş peşe iki rivayet yer almaktadır. Ancak A'zamî'nin tahkikinde bunlar arka arkaya olmayıp aralarında birkaç rivayet bulunmaktadır.⁷⁵ Yine aynı başlıkta 'Atâ b. Yesâr'ın ilim ile hilmin birlikte bulunması ile ilgili iki rivayet vardır. Ancak A'zamî tahkikinde bunlardan biri yoktur.⁷⁶

el-Medhal'le alakalı bir başka husus daha vardır. O da İbn Kesîr'in *el-Medhal*'i ihtisâr etmesidir. O, İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*'i ihtisâr ettiği metotla Beyhakî'nin *el-Medhal*'ini ihtisâr ettiğini belirtmiştir.⁷⁷ Ancak elimizdeki mevcut bilgilere göre bu eserin günümüze ulaşmış ulaşmadığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁷¹ Bu nüsha hakkında daha fazla bilgi ve semâ' kayıtları için bk. 'Avvâme, "Mukaddime", 1/13-21, 31-79. Ayrıca bazı sayfalarının resmi için bk. 'Avvâme, "Mukaddime", 1/83-88.

⁷² Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/515 (No. 1103); Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ*, thk. Muhammed Ziyâ'urrahman el-A'zamî (Riyad: Advâ'u's-Selef, 1420/1999), 1/3-4 (No. 1).

⁷³ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/604-609 (No. 1312-1321); a.mlf., *el-Medhal*, thk. A'zamî, 1/178 (No. 189-190).

⁷⁴ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/525; a.mlf., *el-Medhal*, thk. A'zamî, 1/34.

⁷⁵ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/732-733 (No. 1596-1597); a.mlf., *el-Medhal*, thk. A'zamî, 2/57, 59 (No. 489, 491).

⁷⁶ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/738 (No. 1613-1614); a.mlf., *el-Medhal*, thk. A'zamî, 1/70-71 (No. 507).

⁷⁷ İbn Kesîr, *İhtisârü 'ulûmi'l-hadîs*, 38.

3.2. Muhteva Açısından *el-Medhal ilâ 'ilmi's-Sünen*

Beyhakî'nin *el-Medhal*'inde yer alan konulara bakıldığında Muhammed 'Avvâme'nin de belirttiği gibi⁷⁸ hadis usûlü, fıkıh usûlü ve çeşitli açılardan ilimle ilgili hususlar olmak üzere üç ana başlıkta toplanabilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, ana hatlarıyla yer verilen başlıklara bakıldığında *el-Medhal*'de hadis usûlünün veya fıkıh usûlünün tüm konuları da bulunmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında müellif, *el-Medhal*'de muhtemelen açıklanmasını gerekli duyduğu veya başlıklardan ve içerikten anlaşılacağı üzere yaşadığı zamandaki tartışmalı meseleleri ele almış ya da başka sebepler de olabilir. Bunu tespit edebilmek için *el-Medhal*'de yer alan başlıkları genel olarak zikretmek faydalı olacaktır.

Beyhakî, *el-Medhal*'inde seksen yedi tane başlığa yer vermiş olup benzer başlıklar dikkate alındığında konuları şu şekilde kısaca sıralamak mümkündür:

1. Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmek-öğretmek ve tabi olmanın farz olması.
2. Rasûlullah'ın sünnetini öğrenmek-öğretmek ve tabi olmanın farz olması.
3. Sünnetin gayr-i metluvv vahiy olması ve çeşitleri.
4. Rasûl'e itaatin Allah'a itaat olması ve hem kendisini görenlere hem de O'ndan sonra gelen kimselere Rasûlullah'a itaat etmenin farz olması.
5. Haber-i vâhid.
6. Bazı sahâbîlerin ('Abdullah b. 'Ömer, Ebû Hureyre, Semüre b. Cündeb ve Mu'âviye b. Ebû Süfyân) hadis rivayetindeki yeri.
7. Naklettiği haberi kabul edilen kimse, râvîlerin tenkid edilmesi ve tenkid olması hâlinde râvînin durumunun açıklanması.
8. Mânen ve lafzen rivayet.
9. Hadiste hata ve lahnın olması.
10. Tedlîs.
11. Hadis tahammül yolları ve edâ' lafızları.
12. Rihle.
13. Yaşı küçük olan bir kimsenin hadis işitmesi.
14. Rasûlullah adına yalan söylemenin günah olması.
15. Araştırma yaparak hadisin zayıfını sahihinden ayırt etmek ve Bir hadisin sahihliği ve sabitliği belli oluncaya kadar onu rivayet etmekten sakınmak (tevakkuf).
16. Irak ehli ile Hicaz ehlinin hadis rivayeti.
17. Mürsel hadisler.

⁷⁸ 'Avvâme, "Mukaddime", 1/10.

18. Bir muhaddisin rivayet ettiği hadisi unutması.
19. İcmâ'.
20. İctihad.
21. Kıyas.
22. Emir ve nehiy.
23. Delîlü'l-hitâb (Mefhûmu'l-muhâlefe).
24. Nâsîh ve mensûh.
25. İhtilâfu'l-hadis.
26. Sahâbe, tâbi'ûn ve onlardan sonra kimselerin görüşlerinin değeri.
27. İstihsan.
28. Nassın olduğu konularda kıyas ve re'yye bulunmamak, gerçekleşmeyen/ vahyin inmediği konularda konuşmamak.
29. Dînî konularda taklit ve halkın âlimi taklit etmesi.
30. Genel (âvâm) ve özel (hâss) ilim.
31. İlmin fazileti, müzakere etmek, ilim ehliyle oturmak ve ilim öğrenmenin ibadet yapmaktan daha hayırlı olması.
32. Allah rızası için ilim öğrenmek ve ilimle amel etmek.
33. Dînî konularda şüpheli olan şeylerden sakınmasının güzel olması ve bilmedikleri hususlarda halka nasihat edilmesi.
34. Kur'ân ve sünnetin saklanması kerih görülmesi.
35. Hadisin anlaşılması için açıklanması ve tertil üzere okunup üç kez tekrar edilmesi.
36. Zaman zaman ilim öğretmeye ve vaaz vermeye ara verilmesi, halka akıllarının almayacağı hadislerin rivayet edilmemesi.
37. Çocukları ilim talebelerine yakın tutmak ve onları ilim öğrenmeye teşvik etmek.
38. İlme ve âlime saygı göstermek, onlar için ayağa kalkmak hakkında nakledilen rivayetler.
39. İlmin yazılması yerine ezberlenmesini kabul edenler ve buna ruhsat veren kimseler.
40. Fetva vermekten sakınıp temkinli olmak ve âlimin hata etmesi.
41. İlmin kaldırılması ve cehaletin ortaya çıkması, ilim ehli dışındaki kimselere ilmin rivayet edilmesinin onun kaybolması anlamına gelmesi.

Yukarıda da ifade edildiği gibi *el-Medhal*'in konularının genel olarak zikredilmesi, eserin telifinde Beyhakî'nin etkilendiği hususu tespit etmek içindir. Bundan dolayı bir araştırma yapıldığında Beyhakî'nin hemen her çalışmasında olduğu gibi *es-Sünenü'l-kebîr*'e yazdığı mukaddime *el-Medhal*'de de Şâfi'î'nin büyük bir etkisi olduğu görülecektir. Zaten *el-Medhal*'de hamdele-salveleden sonra Şâfi'î hakkında şunları demektedir.

“İslâm ümmetinin müctehidleri, Allah'ın kitabını öğrenmek, Nebîsi Muhammed'in (s.a.s.) sünneti ile vahye şahit olup te'vili öğrenen ve Kur'ân'ı açıklayıp yeni hükümler koyan Rasûlullah'ın sözlerini işiten sahâbenin âsârına vakıf olmak konusunda çok çaba gösterdiler. Sonra Kur'ân, sünnet, icmâ' ve âsârda geçmeyen konuları, ortaya konulan delillerle bunlardan bazılarında bulunan hususlara kıyas ettiler. Bazılarının birtakım sünnetlerden, delil getirmekten ve sonuca tesir eden illeti istinbat etmekten gafil olmasından dolayı ulaştıkları görüşlerin bazılarında farklı ictihad ettiler. Allah onlara merhamet etsin. Onlardan her biri, sorumlu oldukları yerlerde hak yolunu tuttular ve yapmaları gereken şeyleri yerine getirmek için çok çalıştılar.

Allah'ın yardımıyla müctehidlerin sözlerini araştırdım ve delilleri hakkında tefekkür ettim. Sonunda onların içerisinde sünnete en çok tabi olanın ve delille görüşünü en doğru bir şekilde ortaya koyanın Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î olduğunu gördüm. Ve bunu mezhebinde fıkıh ve ilim tahsil etme yolunu isteyenler için kitabında açıklamıştır.”⁷⁹

Beyhakî, *el-Medhal*'de Şâfi'î hakkındaki düşüncesini ifade ettikten sonra onun faziletli ve üstün bir kimse olduğunu göstermek için çeşitli konularda rivayetlerde bulunmaktadır: Şâfi'î'nin sünnete bağlılığı, başkalarının değil de onun kitaplarında usûl ve fîrû' meselelerinde delillerin ve açıklamaların yer alması, Arap dili ve şiirini çok iyi bir şekilde bilmesi, ismi, soyu ve nesebi hakkındaki bilgileri aktarması, Kureys kabilesinden olması, anlaşılır/açık bir dile sahip olması, münazara ve eğitimde güzel konuşması, yaşadığı asrın yöneticilerinin Şâfi'î'nin zekasına ve faziletine şahit olması, kendi zamanındaki âlimlerin onun ilminin ve hilminin üstünlüğünü itiraf etmesi, Şâfi'î'nin ikinci asrın müceddidi olmasıdır.⁸⁰

Beyhakî, *el-Medhal*'de Şâfi'î'nin diğer bazı kitaplarından alıntı yapsa da *el-Medhal*'de genellikle *er-Risâle*'sinden faydalanmıştır. Dolayısıyla konu başlıkları çerçevesinde *el-Medhal* ile *er-Risâle* arasında bir karşılaştırma yapıldığında hadis ve fıkıh usûlü ile ilgili konular bağlamında büyük bir benzerlik olduğu görülecektir. Hatta bazı konularda *er-Risâle* ile *el-Medhal* tamamen aynıdır. Çünkü Beyhakî, ilgili konuyu olduğu gibi Şâfi'î'den nakletmektedir. Bu kapsamda *el-Medhal* ile aralarında benzerliği göstermek için *er-Risâle*'deki bazı başlıkları zikretmek, iki eser arasındaki ilişkinin boyutunu daha net bir şekilde gösterecektir:

1. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in sünnetine uymanın farz kılınması.
2. Allah'ın kendisine itaatle birlikte Hz. Peygamber'e itaati de farz kılması.
3. Hz. Peygamber'in kendisine vahyedilenlere uymasının farz kılması ve hidayet rehberi oluşu.
4. Nâsîh ve Mensûh.
5. Sünnetin çeşitleri.

⁷⁹ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/5.

⁸⁰ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/5-43 (No. 1-98).

6. Kıyas.
7. İhtilâflı hadisler.
8. Emir ve nehiy.
9. İlim.
10. Haber-i vâhid.
11. İcma'.
12. Kıyas.
13. İctihad.
14. İstihsan.
15. Sahâbîlerin görüşleri.

Bir bütün olarak *er-Risâle* ile *el-Medhal*'deki başlıklar karşılaştırıldığında aradaki benzerlik açığa çıkmaktadır. Zira Şâfi'î de Beyhakî gibi hem hadis usûlü hem fıkıh usûlü konularını ve az da olsa ilimle ilgili hususları ele almaktadır. Beyhakî'nin Şâfi'î'nin *er-Risâle*'sinden pek çok alıntı yapması da bunu ortaya koymaktadır.⁸¹ Ayrıca Beyhakî, *er-Risâle*'nin hem kadim hem de cedid olanına sahiptir ki, *el-Medhal*'de bunu *er-Risâletu'l-kadîme* ve *er-Risâletu'l-cedîde* şeklinde ifade etmektedir.⁸² Ayrıca az da olsa onun *İhtilâfu'l-hadîs*⁸³ ile *el-Ümm*'ünden⁸⁴ de iktibaslar yapmaktadır. Sonuç olarak *er-Risâle*'nin *el-Medhal*'in temel omurgasını oluşturduğu dahi söylenebilir. Zira Beyhakî, birçok konunun başında Şâfi'î'nin *er-Risâle*'deki görüşlerine yer verdikten sonra konuyla ilgili önce merfû' hadisleri, daha sonra mevkûf ve maktû' rivayetleri nakletmektedir. Hatta Beyhakî, *el-Medhal*'de kendi eseri gibi tamamen bir hadis usûlü kitabı olmasa da *er-Risâle*'den çokça alıntı yapmasına rağmen aynı yaklaşımı hocası el-Hâkim en-Neysâbü'rî'nin hadis usûlü kitapları *Ma'rifetu*

⁸¹ Bu alıntılar için bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/59 (No. 125), 1/63 (No. 132), 1/75-76 (No. 153), 1/79 (No. 157), 1/85 (No. 164), 1/90 (No. 170), 1/94 (No. 176), 1/110 (No. 203), 1/112-113 (No. 208), 1/115-116 (No. 212), 1/117-121 (No. 215-218), 1/131 (No. 232), 1/150 (No. 267), 1/151 (No. 269), 1/153 (No. 272), 1/156 (No. 280), 1/159-160 (No. 285), 1/167 (No. 296), 1/168-171 (No. 298-300), 1/202 (No. 420), 1/218-219 (No. 453-455), 1/225-226 (No. 465), 1/243-244 (No. 507), 1/265 (No. 572), 1/374-376 (No. 810-815), 1/392-393 (No. 859-861), 1/399-400 (No. 880), 1/421 (No. 911-912), 2/433 (No. 934), 2/449 (No. 960-961), 2/461-462 (No. 985), 2/463-464 (No. 986-988), 2/479-480 (No. 1026-1029), 2/481 (No. 1034), 2/507-509 (No. 1084-1089), 2/513-514 (No. 1097-1101), 2/603-604 (No. 1311), 2/614 (No. 1332-1334), 2/655 (No. 1431), 2/666-667 (No. 1446-1449), 2/669 (No. 1453), 2/670-671 (No. 1454-1456).

⁸² *er-Risâletu'l-kadîme* için bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/478 (No. 1023), 2/531-532 (No. 1142).
er-Risâletu'l-cedîde için bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/530 (No. 1138).

⁸³ Bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/95 (No. 180), 1/98-99 (No. 185), 1/175-176 (No. 307), 2/463-464 (No. 986-988), 2/477-478 (No. 1020-1022), 2/509-511 (No. 1090-1092).

⁸⁴ Bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/79 (No. 157), 1/85 (No. 164), 1/88-89 (No. 169), 1/131-132 (No. 233-234), 1/145-146 (No. 259-260), 1/339-340 (No. 727), 1/416 (No. 905), 1/432 (No. 933), 2/438 (No. 942), 2/441 (No. 946), 2/454 (No. 971), 2/468 (No. 997), 2/473 (No. 1011), 2/512 (No. 1095), 2/525 (No. 1129-1130), 2/599 (No. 1299), 2/606 (No. 1314), 2/634 (No. 1387), 2/643 (No. 1404), 2/647 (No. 1413).

'ulûmi'l-hadîs'⁸⁵ ile *Kitâbu'l-Medhal ilâ ma'rifeti Kitâbi'l-İklîl*'⁸⁶ çok az kullanılmaktadır. Ancak buralarda el-Hâkim en-Neysâbûrî'nin usûlle ilgili görüşlerinden istifade etmek değil de eserlerde yer alan rivayetleri nakletmek şeklindedir. Buna karşılık kendisinden sonra hadis usûlü hakkında kitap âlimler, Beyhakî'nin *el-Medhal*'ini birçok yerde kaynak olarak kullanmışlardır.⁸⁷

3.3. *el-Medhal*'de Hadis Usûlü ve Beyhakî

el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen, şekil ve muhteva açısından incelendikten sonra bu başlıkta Beyhakî'nin eserinde yer verdiği hadis usûlü konularındaki görüşlerine temas edilecektir. Bu bağlamda *el-Medhal*'deki konu başlıkları dikkate alındığında yarısına yakınının hadis usûlü ile ilgili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı başlıkların hadîs usûlü konularından biriyle alakalı olduğu da ifade edilebilir. Meselâ, hadis tahammül yolları ve mürsel hadisler böyledir.

Beyhakî, hadis usûlü ile alakalı konularına genellikle rivayetler çerçevesinde ele almakta ancak kendi görüş ve düşünceleri çok az bulunmaktadır. Bunların da hadis usûlüne katkısından ziyade sened tenkidi, lafız farkı gibi usûl dışındaki diğer hususları ilgilendirdiği ifade edilebilir. Hatta bazı konuları tamamen *el-Medhal*'in telifinde en çok istifade ettiği Şâfi'î'nin *er-Risâle*'sinden aktarmaktadır. Meselâ, Hz. Peygamber'in sünnetinin çeşitleri konusunu Ebû 'Abdullah el-Hâfız→Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Ya'kûb→er-Rebî' b. Süleymân→Şâfi'î senediyle nakletmektedir: Rasûlullah'ın sünneti üç kısımdır:

Birincisi: Allah'ın Kur'ân'da açık bir şekilde hükmü indirdiği hususlar olup Rasûlullah'ın da aynı Kur'ân gibi açıkladığı sünnetlerdir.

İkincisi: Allah'ın Kur'ân'da mücmel olarak indirdiği bir hükmün manasını Allah adına Hz. Peygamber'in açıkladığı sünnetlerdir. Böylece Hz. Peygamber, Kur'ân'daki farzların âmm mı yoksa hâss mı olup olmadığını ve insanların bunları nasıl yerine getireceğini beyan etmiştir.

⁸⁵ Bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/227 (No. 467), 1/239 (No. 499), 1/267-268 (No. 577), 1/268 (No. 578), 1/271 (No. 582), 1/272 (No. 585), 1/274-275 (No. 588), 1/303-304 (No. 653), 1/364-365 (No. 789), 1/381 (No. 830), 1/389 (No. 850), 1/390 (No. 853), 2/519 (No. 1114), 2/527 (No. 1134). Karşılaştırma için sırasıyla bk. Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah b. Muhammed b. Hamdûyeh el-Hâkim en-Neysâbûrî, *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hadîs ve kemmiyyeti ecnâsihî*, thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm (Riyad: Dâru İbn Hazm, 2003), 126-127 (No. 27), 243-244 (No. 110), 375 (No. 290), 362-364 (No. 372), 135 (No. 31), 360-361 (No. 272), 112-113 (No. 9), 118 (No. 14), 256 (No. 134), 170 (No. 46), 115 (No. 11), 114 (No. 10), 124 (No. 25), 286 (No. 190).

⁸⁶ Bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/237 (No. 492), 1/258 (No. 553), 1/259-260 (No. 556), 1/262 (No. 563), 1/282 (No. 607), 1/371-372 (No. 808), 1/391 (No. 857), 2/637 (No. 1393). Karşılaştırma için bk. Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah b. Muhammed b. Hamdûyeh el-Hâkim en-Neysâbûrî, *Kitâbu'l-Medhal ilâ ma'rifeti Kitâbi'l-İklîl*, thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2003), 153 (No. 61), 58 (No. 10), 134 (No. 41), 70-71 (No. 15), 118 (No. 29), 59 (No. 11), 111 (No. 25), 55 (No. 4).

⁸⁷ Hadis usûlü alanında *el-Medhal*'den en fazla rivayet aktaran *Fethu'l-mugîs*'te Sehâvî (öl. 902/1497) ve *Tedrîbu'r-râvî*'de Suyûtî'dir (öl. 911/1505). Ayrıca bunun dışında daha pek çok usûl kitabında *el-Medhal*'den istifade edilmektedir. Bk. Doğan, *Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kebîr*'i, 69-70.

Üçüncüsü: Hakkında Kur'ân'da herhangi bir hüküm bulunmayan konularda Rasûlullah'ın koyduğu sünnetlerdir.

İlk iki hususta âlimler arasında bir ihtilaf olmadığı için Beyhakî, üçüncü olan sünnetle ilgili farklı görüşleri de nakletmektedir: Bu üçüncü sünnet ile ilgili şöyle diyenler bulunmaktadır: Allah, Hz. Peygamber'e itaati farz kıldığına ve rızasına uygun konularda muvaffak eylediği O'nun bilgisi dahilinde olduğuna göre hakkında Kur'ân'da açıklama bulunmayan konularda Rasûlullah sünnet koyabilir. Bunun dışında şöyle diyenler de vardır: Hz. Peygamber, sadece Kur'ân'da aslı bulunan konularda sünnet koymuştur. Mesela namazın rekât sayıları ve nasıl kılınacağı hakkındaki sünnetler, Kur'ân'da mücmel olarak zikredilen namazın farz kılınması aslına dayanmaktadır. Ayrıca dindeki alışveriş ve diğer hususlardaki durum da böyledir. Zira Allah şöyle buyurmuştur: “Karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olması hariç mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin...”⁸⁸ “...Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır...”⁸⁹ Hz. Peygamber, tıpkı namazda olduğu gibi haram ve helal olan şeyleri Allah'ın adına açıklamıştır. Başka bir grup ise şöyle demektedir: Hz. Peygamber'e Allah'ın bir mesajı gelmiştir. Böylece Allah'ın emriyle Rasûlullah'ın sünneti sabit olmuştur. Bu konuda son olarak şöyle diyenler de vardır: Hz. Peygamber'in koyduğu sünnetlerin hepsi, O'nun kalbine ilham edilmiştir. O'nun sünneti, Allah tarafından kalbine ilka edilen “hikmet”tir.⁹⁰

Beyhakî, sünnetin çeşitleri konusunda tamamen Şâfiî'nin görüşlerine yer vermekte, üzerine kendisinin herhangi bir yorumu ya da ilavesi olmadığı gibi itiraz ve eleştiri de yöneltmemektedir. Buna benzer bir başka konu ise haber-i vâhididir. Beyhakî, haber-i vâhidin tespit edilmesi noktasında büyük oranda Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinden aktararak ve aynı delilleri zikrederek ele almakta, hatta haber-i vâhidin (hassa) kabul edilebilmesi için gerekli olan şartları herhangi bir yorum yapmadan doğrudan kendisinden nakletmektedir: “Haber-i vâhidi nakleden kimsenin dininde güvenilir olması, naklettiği hadislerinde doğru sözlü biri olarak tanınması, rivayet ettiği hadisleri anlaması, lafız açısından hadisin manalarını değiştirecek şeyleri bilmesi, işittiği gibi lafızla rivayet eden ve manaya göre hadis nakletmeyen biri olması gerekmektedir. Çünkü manen hadisi naklederse ve manasını değiştirecek şeyleri bilmezse ne yaptığının farkında olmaz. Belki de helali harama çevirebilir. Eğer lafızla hadisleri rivayet ederse hadisin manasının değişmesi korkusunun bir nedeni kalmaz. Ayrıca hadisi ezberinden lafzına bağlı kalarak rivayet ediyorsa ezberinin iyi olması, ancak kitabından rivayet ediyorsa kitabını sahip olması ve koruması gerekmektedir. Zira bir hadiste hıfz ehliyle iştirak etmiş ise onların hadislerine muvafık olduğunu gösterir. Buna ek olarak karşılaştığı kimselerden işitmediği hadisleri nakleden ve Hz. Peygamber'den sika râvîlerin naklettiği hadislerin hilafına rivayetler nakleden bir müdellis olmamalıdır. Bir hadisi nakleden kimsenin kendi üstündeki râvîlerin de böyle olması gerekmektedir ki hadis, Hz. Peygamber'e kadar ulaşsın ya da O'nun dışında başka bir râvîde son bulsun. Böylece râvîlerden her biri hem kendisine rivayet eden hem de kendisinden hadis alan kimseyi tasdik etmiş olur.”⁹¹

⁸⁸ en-Nisâ' 4/29.

⁸⁹ el-Bakara 2/275.

⁹⁰ Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. 'Alî b. Muhammed b. Venîs, (Dammam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1439/2019), 2/264-276 (No. 299-305); Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/75-76 (No. 153).

⁹¹ Şâfiî, *er-Risâle*, 3/855-860 (No. 1000-1002); Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/218 (No. 453); a.mlf., *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 1/29-30; a.mlf., *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, 1/132-133 (No. 120-125).

Beyhakî'nin hadis usûlü bağlamında *el-Medhal* ile *er-Risâle* çerçevesinde işaret edilen bu konulara mürsel hadisler, ihtilâfu'l-hadis gibi başka hususlar da dâhil edilebilir. Ayrıca diğer konularda da Beyhakî, buna benzer bir yaklaşım sergilemekte yani ilk önce başlıkla ilgili Şâfi'î'nin görüşlerini zikretmekte ve devamında rivayetlere yer vererek konuları ele almaktadır. Bu kapsamda sünnetin çeşitleri, haber-i vâhid, mürsel hadisler, muhtelifu'l-hadis dışında Beyhakî'nin *el-Medhal*'de yer verdiği hadis usûlü ile ilgili konular hakkındaki görüşlerine kısaca ve genel bir şekilde işaret etmek faydalı olacaktır ki, Beyhakî'nin hadis usûlüne katkısının olup olmadığı ortaya çıksın.

1. Hz. Peygamber'in sünneti ve kaynağı: Beyhakî, Kur'ân ve sünneti ilim tabakalarının birinci tabakasından kabul etmekte, sünnetin sahih ve sabit olması durumunda ilk tabakada yer alacağını zikretmektedir.⁹² Zira o, *el-Medhal*'de en başta Kur'ân'ın öğrenilmesi ve öğretilmesi ile ona tabi olmanın farz olması başlığına yer vermekte⁹³ ve ardından da aynı başlığı Hz. Peygamber'in sünneti için koymaktadır: Rasûlullah'ın sünnetlerinin öğrenilmesi ve öğretilmesine teşvik etmek, ona ittiba etmenin farz olması. Beyhakî, bu bağlamda konuya delil teşkil etmesi için “*Andolsun ki, içlerinden kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitâb ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.*”⁹⁴ âyetini zikretmekte ve devamında Şâfi'î'den âyetteki “Kitap” ile Kur'ân-ı Kerîm'in ve “hikmet” ile de sünnetin kastedildiğini nakletmektedir.⁹⁵ Muhtemelen Beyhakî de böyle düşünmektedir ki, herhangi bir itiraz etmemekte hatta Şâfi'î'nin görüşünü destekleyen rivayetlere yer vermektedir.⁹⁶ Akabinde Beyhakî, hadislerin âyetin yorumunu tekid ve tashih ettiğini söylemekte, hikmetle sünnetin kastedildiğini kabul etmektedir. Dolayısıyla Beyhakî'nin bu konuda Şâfi'î ile aynı düşündüğü görülmektedir. Bu görüşüne delil olarak da ayrıca erike hadisini nakletmekte ve hadisinin ilk kısmındaki Hz. Peygamber'in “*Haberiniz olsun ki, bana Kitâb ve onun bir misli verildi. Haberiniz olsun ki, bana Kur'ân ve onun bir misli verildi...*”⁹⁷ sözünde yer alan “misli” kısmıyla muhtemelen kastedilenin hikmet ve dolayısıyla bunu da sünnet olarak yorumlamaktadır.⁹⁸

Beyhakî, aslında böylece Hz. Peygamber'in sünnetinin vahiy olduğunu kabul etmektedir. Çünkü konunun devamında buna değinmekte ve ilk olarak Hz. Peygamber'in kendisine vahiy gelmeyen konularda

⁹² Beyhakî, bu görüşü Şâfi'î'den nakletmektedir. Bk. Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şâfi'î, *Kitâbu İhtilâfi'l-Mâlik ve's-Şâfi'î* (*el-Ümm*'ün içinde), thk. Rif'at Fevzî 'Abdûlmuttalib (Mansura-Beyrut: Dâru'l-Vefâ'-Dâru İbn Hazm, 2019), 8/764; Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/531 (No. 1141).

⁹³ Bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/46-58 (No. 103-124).

⁹⁴ Âl-i 'İmrân 3/164.

⁹⁵ Şâfi'î, *er-Risâle*, 2/239 (No. 252); Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/63 (No. 132).

⁹⁶ Bu rivayetler için bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/63-64 (No. 133-136).

⁹⁷ Bk. Ebû 'Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût vd. (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1996-2001), 28/410-411 (No. 17174); Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünenü Ebû Dâvud*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût-Muhammed Kâmil Karâbellî (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2009), “es-Sünne”, 6 (No. 4604); Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/64-65 (No. 137).

⁹⁸ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/48 (No. 139-140).

re'yi ile sünnet koyduğunu savunan kimselerin ileri sürdükleri hadislere yer vermektedir.⁹⁹ Bu konuyu oldukça kısa ele alan Beyhakî, sonrasında “Rasûlullah'ın ancak Allah'ın emriyle sünnet koyduğu görüşünde olanların delili” başlığını atmakta ve hemen altına da şöyle bir yorum eklemektedir:

“Allah'ın emri iki şekildedir: Birincisi, (Rasûlullah'a) inen vahiydir ki, bunu insanlara okur. İkincisi ise Allah'tan ‘şöyle yap’ diye gelen mesajdır ki, Hz. Peygamber de bunu yapar.”¹⁰⁰

Beyhakî, konunun devamında sünnet-hikmet ilişkisi bağlamına yine temas etmekte,¹⁰¹ bir başka yerde ise vahyin metlubb ve gayr-i metlubb olmak üzere iki çeşit olduğunu belirtmekte ve Hz. Peygamber'in bazı konularda gayr-i metlubb vahiylerle hüküm verdiğini ifade etmektedir.¹⁰²

2. Sahâbe ve mevkûf hadis: Beyhakî, *el-Medhal*'de merfû' hadislerin yanı sıra sahâbeden nakledilen rivayetlere yer vermek istediğini belirtmekte¹⁰³ ve *es-Sünenü'l-kebir*'de beş bine yakın mevkûf hadis nakletmektedir.¹⁰⁴ Ona göre Hz. Peygamber'le sohbette bulunan veya karşılaşmış O'ndan rivayet eden herkes, hadis ilmine vakıf olan selef âlimlerinden hiç kimse itham etmemiş olup hadis rivayetinde sikadır.¹⁰⁵ Ancak Beyhakî, her bir sahâbînin görüşünü aynı kabul etmeyip *el-Medhal*'deki ifadelerine göre şu sıralamanın takip edilmesi gerekmektedir:

Birincisi: Bir konuda sahâbenin icmâ'ı varsa o kabul edilir.

İkincisi: Eğer aralarında ihtilaf varsa bu durumda dört halifenin görüşü önceliklidir.

Üçüncüsü: Dört halifenin kendi arasında da bir ihtilaf varsa önce Kur'ân ve sünnetten bir şey varsa hangi görüş uygunsu ona bakılır ve tercih edilir.

Dördüncüsü: Kur'ân ve sünnette böyle bir şey yoksa sahâbenin kalanına bakılır, çoğunluk hangi görüşü tercih ederse o kabul edilir.

Beşincisi: Eğer bir konuda Kur'ân, sünnet, sahâbe ve icmâ'da bir şey yoksa bu durumda ictihad etmek gerekmektedir.¹⁰⁶

⁹⁹ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/77-78 (No. 154-156).

¹⁰⁰ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/79.

¹⁰¹ Beyhakî, *el-Medhal*'de bu konuyu çeşitli başlıklar altında geniş bir şekilde ele almakta olup tamamı için bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/77-89 (No. 154-169).

¹⁰² Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/146 (No. 261).

¹⁰³ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/43. Ancak maktû' hadisler hakkında herhangi bir şey dememektedir. Buna karşılık *es-Sünenü'l-kebir*'de senedsiz-senedli birçok maktû' hadis nakletmektedir. Bk. Doğan, *Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kebîr*'i, 227-229.

¹⁰⁴ Doğan, *Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kebîr*'i, 223-227.

¹⁰⁵ Beyhakî, *el-Medhal*, nşr. 'Avvâme, 1/215-216 (No. 449). Benzer ifadeler için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebir*, 2/421, 6/621, 8/567.

¹⁰⁶ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/530-532 (No. 1138-1145).

3. Râvînin tenkidi ve hadis nakli için sahip olması gereken özellikler: Beyhakî, *el-Medhal*'de eğer bir râvî hakkında onun naklettiği haberin reddedilmesini gerektirecek bir şey varsa bunun açıklanmasının zorunluluğu üzerinde durmakta, yalancı bir kimsenin tekzip edilmesi konusunda sahâbe, tâbî'ûn, fakihler ile hadis hafızlarından rivayetler geldiğini ifade etmekte, ayrıca râvî tenkidinin gıybet olmadığını açıklamaktadır.¹⁰⁷ Ona göre naklettiği rivayetler çerçevesinde bir râvînin sika olup fâsık ve yalancı olmaması, mürû'et sahibi ve hadis rivayetine ehil biri olması gerekmektedir.¹⁰⁸ Ayrıca Beyhakî nezdinde sika bir kimsenin bir başka râvîden hadis nakletmesi durumunda kendisinin sika olmasının onun rivayet ettiği kimsenin de güvenilir olmasını gerektirmez. Çünkü böyle bir kimse, sika râvîlerin yanı sıra zayıf olan râvîlerden de hadis nakledebilir. Beyhakî, bu kapsamda önde gelen birçok muhaddisin zayıf kimselerden hadis naklettiklerini rivayetler aktararak zikretmektedir.¹⁰⁹ Ayrıca Beyhakî, bir muhaddisin hadisi nakledip akabinde unutması hâlinde eğer ondan hadisi rivayet eden râvî sika ise muhaddisin hadisi unutmasının onun sıhhatine zarar vermeyeceği¹¹⁰ ve bir hadisin sahih/sabit olduğunu kesin bir şekilde bilinceye kadar râvînin onu nakletmeyip tevakkuf etmesi gerektiği görüşündedir.¹¹¹

4. Mânen/lafzen rivayet ve lahn/hata: Hadisin hem manen hem de lafzen rivayet edilmesi bağlamında çeşitli rivayetlere yer veren Beyhakî, hadisin manasını anlaması ve manayı bozacak şeyleri bilmesi şartıyla manen rivayete cevaz vermekte, ancak cevâmî'u'l-kelim ve ahkâm içeren hadislerin lafzen rivayet edilmesinin gerekli olduğu görüşündedir.¹¹² Ayrıca Beyhakî, hadis rivayetindeki lahnın düzeltilmesi ya da olduğu gibi bırakılmasını yansıtan rivayetlere yer verse de kendisi bir tercihte bulunmamaktadır.¹¹³

5. Tedlîs: Beyhakî, müdellis bir râvînin naklettiği hadisin senedinde " حَدَّثَنِي " veya " سَمِعْتُ " demedikçe kabul edilmeyeceğini; diğer râvîlerin " فُلَانٌ عَنْ فُلَانٍ " demesi durumunda hadislerinin kabul edileceğini belirtmekte ve diğer hadis ehli âlimlerine göre de böyle olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴

6. Hadislerin kitâbeti: Beyhakî, ilk önce hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayetleri zikretmekte ve sonra da buna izin veren hadisleri nakletmektedir.¹¹⁵ Beyhakî, hadislerin yazılmasını yasaklayan pek çok rivayet olduğunu ancak eserinde bir kısmını zikrettiğini belirtmekte ve hadislerin yazılması yönündeki rivayetleri de dikkate alarak şöyle bir yorum yapmaktadır: "Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasına izin verdiği yönünde hadisler nakledilmiştir. Belki de unutmasından endişe ettiği kimselere hadisleri yazması için

¹⁰⁷ Bu konu için bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/335-341 (No. 711-731).

¹⁰⁸ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/222-242 (No. 459-506).

¹⁰⁹ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/259-263 (No. 554-567).

¹¹⁰ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/403-406 (No. 885-890).

¹¹¹ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/318-331 (No. 673-702).

¹¹² Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/243-251 (No. 507-534).

¹¹³ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/253-255 (No. 537-545).

¹¹⁴ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/256-257 (No. 546-552).

¹¹⁵ Bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/830-849 (No. 1817-1867).

izin vermiş ve hafızası güçlü/hafızasına güvenen kimselere ise hadisleri yazmayı yasaklamıştır. Ya da insanların hadisi Kur'ân'la karışmasından korktuğu zamanda hadislerin yazılmasını yasaklamış ancak bundan emin olduğu zaman ise yazılmasına izin verilmiştir."¹¹⁶

7. Hadis tahammül ve edâ' yolları: Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebir*'in mukaddimesi olan *el-Medhal*'de sekiz tane olan hadis tahammül yollarından bir kısmına yer vermektedir: Semâ', kırâ'at, münâvele, icâzet ve kitâbet. O, tahammül yollarının en makbulü olan semâ' ile kırâ'ati beraber ele almaktadır. O, semâ' ile kırâ'ati bu yöntemlere delalet eden rivayetler çerçevesinde yer vermektedir. Bu rivayetler bağlamında değerlendirme yapılırsa şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Beyhakî, semâ' ile kırâ'ati aynı seviyede bir yöntem olarak kabul etmekte hatta bazen kırâ'ati semâ'dan daha üstün gördüğü intibai uyandırmaktadır. Diğer yöntemlerden münâvele ve icâzeti hakkında ise âlimlerin bir kısmının cevaz vermesine karşılık bunu kerih görenlerin de olduğunu gösteren rivayetlere yer veren Beyhakî, bir kimsenin bu şekilde aldığı hadisleri hocasının asıl nüshasına arz edinceye kadar ihtiyatlı olması gerektiğini belirtmektedir. Beyhakî'nin *el-Medhal*'de zikrettiği son yöntem ise kitâbettir. Bu yöntemde ortaya çıkan husus şudur: Bir âlim eğer öğrencisine hadisleri yazmışsa onları rivayet etmiş demektir. Beyhakî, aynı zamanda bu yöntemlerle hadis nakledeken kullanılacak edâ' lafızlarına da yer vermektedir. Meselâ bir kimse, hocasına kırâ'at yoluyla hadis okursa bu hadisi rivayet ederken "haddesenâ" edâ' lafızıyla rivayet edebilir. Yine münâvele, icâzet ve kitâbet yollarında şayet bu şekilde elde edilen hadisleri asıl nüshayla karşılaştırılıp sahibi kontrol ederse "haddesenâ/abberenâ" lafızları kullanabilir. Beyhakî, daha sonra bazı âlimlerin yöntemlere delalet eden lafızların kullanımında fark görmediklerini söylemekte ancak bunların arasını ayırt ettiklerini gösteren rivayetlere de yer vermektedir.¹¹⁷

8. Ehl-i Hicaz ve Ehl-i Irak'ın Hadis Rivayeti: Beyhakî, her ne kadar zikretmese de Ehl-i Hicaz ile "Ehl-i Hadis"i ve Ehl-i Irak ile de "Ehl-i Re'y"i kastetmesi muhtemeldir. Çünkü o, başlığın devamında Hicaz halkını öven ve buna karşılık Irak/Kufe halkını yeren rivayetlere yer vermektedir.¹¹⁸ Ayrıca *el-Medhal*'de yer verdiği "İstihsân'ın iptali"¹¹⁹ ve "Vuku bulmayan ve hakkında vahyin inmediği konularda konuşmanın kerih görülmesi"¹²⁰ başlıklarında onun Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis'e yaklaşımının izlerini görmek mümkündür. Buna karşılık onun "Bazı mütekaddimûn âlimlerinden Irak ehlinin rivayetlerinin zemmedilmesi hakkında naklettiğimiz şeyler, onların rivayetlerinde tedlîs ve münkerlik ortaya çıktığında geçerlidir. Bu ilmi kendilerine yardım edilen bir grup yerine getirmektedir. Öyle ki, bu kimseler onlardan rivayeti güvenilir olan ile olmayanları ve tedlîs yapanlar ile yapmayanları bilmişlerdir. Sika ve sağlam kimselerin naklettikleri hadisleri zayıf olanların, rivayetlerde hata ve tedlîs yapanların naklettiği hadislerden ayırt etmişlerdir..."¹²¹ ifadeleri ise daha farklı bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Beyhakî, ilmî bir tavır takınarak sahih

¹¹⁶ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/835 (No. 1831, 1833).

¹¹⁷ Bu konu hakkında bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/274-296 (No. 588-644).

¹¹⁸ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/343-357 (No. 734-767).

¹¹⁹ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/606-613 (No. 1314-1331).

¹²⁰ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 2/643-654 (No. 1404-1430).

¹²¹ Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/358-359 (No. 768).

olması hâlinde Irak/Re'y ehlinin naklettiği hadislerin kabul edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Belki de bunda etkili olan husus, *es-Sünenü'l-kebir* bağlamında düşünüldüğünde kendisinden hadis naklettiği hocaların büyük bir kısmının Horasan ve Iraklı olmasıdır.¹²² Dolayısıyla Beyhakî, Ehl-i Hadis'e karşı daha olumlu yaklaşıp da Ehl-i Re'y'i de tamamen devre dışı bırakmamaktadır.

el-Medhal'de Beyhakî'nin hadis ilmiyle ilgili temas ettiği ancak yukarıda zikredilmeyen birkaç konu daha bulunmaktadır: Rihle (ilim yolculukları), yaşı küçük olan kimsenin hadis işitmesinin sahih olacak zamanı, Rasûlullah adına yalan söylemenin günah olması (mevzû' hadis), garib (acayip/tuhaf) hadisleri araştırmanın hoş olmaması, hadisin anlaşılması için açıklanması ve üç kez tekrar edilmesi ile tertîl üzere okunması, insanların akıllarının anlayamayacağı hadislerin rivayet edilmemesi.¹²³ Beyhakî, bu konularda birkaç rivayet nakletmekle yetinmekte ve herhangi bir görüş bildirmemektedir. Bu yüzden zikredilen konuların sadece isimleri zikretmekle yetinilmiştir.

Sonuç

Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, hicrî V. asrın önde gelen muhaddis âlimlerindedir. Beyhakî, Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî gibi ulemadan daha geç bir dönemde yaşamış olmasına rağmen tabakat, târîh, ricâl vb. kaynakların tamamının taranması sonucunda hayatı hakkında çok sınırlı bilgilerin olduğu görülmüştür. Böyle bir sonucun muhtemel nedeni, hicrî XIII. asırda yaşanan Moğol istilaları ve savaşlardan dolayı Beyhakî'nin hayatının detaylı olarak bulunduğu eserlerin günümüze ulaşmaması olabilir. Nitekim bundan dolayı Beyhakî'nin hayatı hakkında genel hatlarıyla bilgi sahibi olsak da ayrıntılarına ulaşma imkânı mümkün olmamıştır.

Kaynaklardaki yer alan bilgilere göre Beyhakî, hicri 384 yılında Hüsrevcird'de dünyaya gelmiş ve daha sonra burada büyüdüktan sonra hicrî 399'da Neysâbü'r'a hadis dinlemek için rihlede (ilmî seyahat) bulunmuştur. Neysâbü'r'da hocası el-Hâkim en-Neysâbü'rî'nin vefatının akabinde hicrî 406'ya kadar kaldıktan sonra memleketine geri dönmüş ve sonrasında İsferyân, Tûs, Mihricân gibi Horasan'ın diğer yerlerine yolculuk yapmış, akabinde Cibâl, Irak ve Hicaz bölgelerine gitmiştir. Daha sonra memleketine dönen Beyhakî, Eş'arî fitnesinden dolayı uzun bir süre Beyhak'tan uzakta kalmış ve vefatına üç sene kala hicrî 455 yılında geri dönmüştür. 458/1066'da Neysâbü'r'da vefat eden Beyhakî'nin Eş'arî fitnesiyle alakalı kısmı hayatının yer aldığı biyografik kaynakların hiçbirinde geçmemektedir. Bunun sebebi, Beyhakî'nin bu olayda etkin bir rol oynamaması ya da mihnenin bitiminden üç sene sonra vefat etmesi olabilir.

Beyhakî, İslâm dininin çeşitli konularında Hz. Peygamber'in hadislerini temel alarak birçok kitap telif etmiştir. Onun 44 tane eseri olduğu tespit edilmiş, bunların 27 tanesi matbu olarak bulunmasına karşılık 17'sinin ise hâlâ yazma olarak bulunduğu, ayrıca beş tane de kendisine nispet edilen eser olduğu görülmüş-

¹²² Meselâ, Neysâbü'rî 60 ve Bağdadlı 25 hocası olmasına karşılık Hicaz bölgesinden birkaç kişiyle sınırlıdır. Bunun için bk. Doğan, *Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kebîr*'i, 302-304.

¹²³ Bu zikredilen konuların yerleri için sırasıyla bk. Beyhakî, *el-Medhal*, thk. 'Avvâme, 1/297-304 (No. 645-653), 1/305-307 (No. 654-656), 1/309-317 (No. 657-672), 1/332-334 (No. 703-710), 2/773-777 (No. 1696-1702), 2/783-784 (No. 1713-1715).

tür. Elimizde mevcut olan eserlerinden biri de *es-Sünenü'l-kebîr*'e yazdığı mukaddime *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*'dir. Ayrıca Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr* ile *Delâ'ilü'n-nübüvve*'ye de benzer bir mukaddime yazmıştır. Ancak bunların *el-Medhal*'in muhtasarı niteliğinde olduğu tespit edilmiştir. *el-Medhal*'in ismi noktasında ihtilaf olsa da doğrusunun *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen* olduğu, ne zaman telif edildiği net bir şekilde belli olmakla birlikte hicrî 435 yılları çerçevesinde yazılmış olabileceği, biri eksik ve diğeri tam olmak üzere iki farklı nüshası var olsa da her ikisinde yer alan kısımlarda bazı farklılıkların bulunduğu belirlenmiştir.

el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen'e muhtevası açısından bakılınca beklenilenden farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. Çünkü eserde hadis usûlü konularının yanı sıra fıkıh usûlü ve ilimle ilgili hususların da olduğu dikkat çekmektedir. Oysa Beyhakî, bu eseri temel hadis kaynaklarından olan *es-Sünenü'l-kebîr*'e giriş mahiyetinde yazdığı bir mukaddimedir. Zira konu bağlamında karşılaştırıldığında kendinden önceki hadis kitaplarından Dârimî'nin *es-Sünen*'inin, Müslim *es-Sahîh*'inin ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inin mukaddimeleri ile *el-Medhal* arasında bir benzerlik de bulunmamaktadır. Bununla birlikte Müslim'in mukaddimesinden az da olsa bazı konularda alıntı yaptığı tespit edilmiştir. Ancak Beyhakî'nin *el-Medhal*'in telifinde en çok istifade ettiği eserin Şâfiî'nin *er-Risâle*'si olduğu görülmüştür. Çünkü genellikle konuya Şâfiî'nin sözleriyle başlamakta, hatta haber-i vâhid, Hz. Peygamber'in sünnetinin çeşitleri, mürsel hadisler, muhtelifü'l-hadis gibi bazı başlıklarda tamamen onun görüşlerini aktarmıştır. Sonuç olarak *el-Medhal*'in temel omurgasını *er-Risâle*'nin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Hatta *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*, Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinin biraz daha gelişmiş hâli olarak kabul edilebilir.

Beyhakî, *el-Medhal*'de bütün başlıklarda olduğu gibi hadis usûlüyle ilgili konuları da senediyle birlikte naklettiği rivayetler çerçevesinde ele almıştır. Ancak bazı konularda kendisinin ifadeleri olmakla birlikte bunların daha ziyade sened tenkidi, lafız farkı, kelime açıklaması gibi hadis usûlü ile alakası olmayan hususlar olduğu görülmüştür. Bu nedenle onun hadis usûlüyle ilgili bir konuda sahip olduğu görüşü tespit edebilmek için yer verdiği rivayetleri dikkate almak gerekmektedir. Bu şekilde Beyhakî'nin hadis usûlü özelindeki konulardaki yaklaşımı ortaya konmuşsa da kendinden önceki âlimlerden farklı olarak bir görüşe yer vermediği söylenebilir. Sonuç olarak *es-Sünenü'l-kebîr*'in mukaddimesi *el-Medhal*'den hareketle Beyhakî'nin hadis usûlüne bir katkısının olduğunu söylemek oldukça güç gözükmektedir. Nitekim *el-Medhal* de tamamen bir hadis usûlü kitabı ya da hadis usulünün bütün konularını ele alan bir kitap değildir.

Kaynakça

- A'zamî, Muhammed ez-Ziyâ'urrahman. "Mukaddime". *el-Medhal ilâ's-süneni'l-kübâ*. mlf. Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî b. Mûsâ el-Beyhakî. 1/5-128. Riyad: Advâ'u's-Selef, 1420/1999.
- 'Abdülgâfir el-Fârisî, Ebû'l-Hasen 'Abdülgâfir b. İsmâ'îl b. 'Abdülgâfir b. Muhammed. *el-Müntehab mine's-Siyâk li-Târîh-i Neysâbûr*. thk. Muhammed Ahmed 'Abdül'azîz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1989.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullah Muhammed b. eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût vd. 52 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1996-2001.
- Arifoğlu, Yunus. "Selçuklu Öncesinde Horasan'ın Sosyal Yapısı: Etnik, Dini, Sınıfsal Unsurlar ve Yapı". *Tarih Okulu Dergisi* 32 (Aralık 2017), 635-657.

- 'Avvâme, Muhammed. "Mukaddime". *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*. mlf. Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî. 1/5-92. Cidde-Medine: Dâru'l-Minhâc-Dâru'l-Yüsr, 2016.
- Aydınlı, Osman. *Doğuşundan Büyük Selçuklulara Mu'tezile Ekolü Tarihi ve Öğretisi*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî. *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*. thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 7 Cilt. Beyrut-Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye-Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, 1988.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî. *el-Câmi' li-şu'abi'l-îmân*. thk. 'Abdul'alî 'Abdulhumejd Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî. *el-Hilâfiyyât beyne'l-İmâmeyn eş-Şâfi'î ve Ebû Hanîfe ve ashâbih*. thk. Komisyon. 8 Cilt. Kahire: er-Ravda li'n-Neşr ve't-Tavzî, 2015.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî. *el-Medhal ilâ 'ilmi's-sünen*. thk. Muhammed 'Avvâme. Cidde-Medine: Dâru'l-Minhâc-Dâru'l-Yüsr, 2016.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî. *el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ*. thk. Muhammed Ziyâ'urrahman el-A'zamî. 2 Cilt. Riyad: Advâ'u's-Selef, 1420/1999.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî. *es-Sünenü'l-kebîr*. thk. 'Abdullah b. 'Abdülmühsin et-Türki vd. 25 Cilt. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 2013.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*. thk. 'Abdulmu'tî Emîn Kal'acî. 15 Cilt. Karaçi vd.: Câmi'atu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye vd., 1991.
- Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullah b. 'Abdurrahman b. el-Fazl b. Behrâm. *Müsnedü'd-Dârimî (Sünenü'd-Dârimî)*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Doğan, Halil İbrahim. *Hadis İlmi Açısından Beyhakî'nin (öl. 458/1066) es-Sünenü'l-Kebîr'i*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünenü Ebû Dâvud*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût-Muhammed Kâmil Karâbellî. 7 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 2009.
- Ebü'l-Fidâ', el-Melikü'l-Mü'eyyed İsmâ'îl b. 'Alî b. Mahmûd b. 'Ömer b. Şâhinşâh el-Eyyûbî. *Târîhu Ebü'l-Fidâ' (el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer)*. thk. Mahmûd Eyyûb. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997.
- Ebü'l-Hasen el-Beyhakî, 'Alî b. Zeyd b. Muhammed. *Târîhu Beyhak ve zikru'l-'ulemâ ve'l-e'imme ve'l-efâdil ellezîne nebegû fihâ ev intekalû ileyhâ*. thk. Yûsuf el-Hâdî. Dımaşk: Dâru İkrâ', 2004.
- el-Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah b. Muhammed b. Hamdûyeh. *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hadîs ve kemmiyyeti ecnâsîhî*. thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm. Riyad: Dâru İbn Hazm, 2003.
- el-Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. 'Abdullah b. Muhammed b. Hamdûyeh. *Kitâbu'l-Medhal ilâ ma'rifeti kitâbi'l-İklîl*. thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003.
- Halef, Necm 'Abdurrahman. *es-Sinâ'atu'l-hadîsiyye fi's-Süneni'l-kübrâ li'l-imâm el-Beyhakî*. Mansura: Dâru'l-Vefâ', 1992.

- İbn 'Abdülhâdî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşkî es-Sâlihî. *Tabakâtu 'ulemâ'i'l-hadîs*. thk. Ekrem el-Bûşî-İbrâhîm ez-Zeybek. 4 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1996.
- İbn 'Asâkir, Ebû'l-Kâsım 'Alî b. el-Hasen b. Hibetullah ed-Dımaşkî. *Tebyînu kizbi'l-müfterî fi mâ nusibe ile'l-İmâm Ebû'l-Hasen el-Eş'arî* (Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin *Mukaddime* ve *Talikât*'ı ile birlikte). thk. Enes Muhammed 'Adnân eş-Şerfâvî. Dımaşk: Daru't-Takvâ, 2018.
- İbn Hallikân, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir el-İrbilî. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zamân*. thk. İhsân 'Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1978.
- İbn Hidâyetullah, Musannıf Ebû Bekir el-Hüseynî. *Tabakâtu's-şâfi'iyye*. thk. 'Âdil Nüveyhiz. Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, 1982.
- İbn Kâdî Şehbe, Ebû's-Sıdk Takiyyüddîn Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. 'Ömer b. Muhammed ed-Dımaşkî. *Tabakâtu's-şâfi'iyye*. thk. 'Abdül'alîm Hân. 5 Cilt. Haydarabad: Matba'atu Meclisi Dâ'iretu'l-Ma'ârifî'l-'Osmaniyye, 1978.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâ'îl b. 'Ömer el-Kureşî ed-Dımaşkî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. 'Abdullah 'Abdülmuhşin et-Türkî. 21 Cilt. Gize: Dâru Hicr, 1998.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâ'îl b. 'Ömer el-Kureşî ed-Dımaşkî. *Tabakâtu's-şâfi'iyye*. thk. 'Abdulhafız Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Medâri'l-İslâmiyye, 2004.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâ'îl b. 'Ömer el-Kureşî ed-Dımaşkî. *İhtisârü 'ulûmi'l-hadîs* (Ahmed Muhammed Şâkir'in *el-Bâ'isu'l-hasîs*'i ile birlikte). thk. Fâdil Mahmûd 'Avd. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009.
- İbn Nukta, Ebû Bekir Muhammed b. 'Abdülganî b. Ebû Bekir b. Şücâ'el-Bağdâdî el-Hanbelî. *et-Takyîd li-ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*. thk. Şerîf b. Sâlih et-Teşâvî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2014.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec 'Abdurrahman b. 'Alî b. Muhammed. *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed 'Abdülkâdir 'Atâ'-Mustafâ 'Abdülkâdir 'Atâ'. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1995.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Muhammed b. 'Abdülkerîm b. 'Abdülvâhid el-Cezerî eş-Şeybânî. *el-Lübâb fi tehzîbi'l-ensâb*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1980.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Muhammed b. 'Abdülkerîm b. 'Abdülvâhid el-Cezerî eş-Şeybânî. *el-Kâmil fi't-târih*. thk. Ebû'l-Fidâ' 'Abdullah el-Kâdî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1987.
- İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Zeynüddîn 'Ömer b. Muzaffer b. 'Ömer el-Ma'arrî. *Târihu İbnü'l-Verdî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1996.
- İbnü's-Salâh, Ebû 'Amr 'Osmân b. 'Abdurrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Tabakâtu'l-fukahâ'i's-şâfi'iyye*. thk. Muhyiddîn 'Alî Necîb. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1992.
- İsnevî, Ebû Muhammed 'Abdürrahîm b. el-Hasen b. 'Alî. *Tabakâtu's-şâfi'iyye*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1987.

- Kara, Seyfullah. *Büyük Selçuklular ve Mezhep Kavgaları*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- Kaya, Muhammed Selim. *İmam Kuşeyrî ve Eş'arîlik Savunusu*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kazvîni, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd. *Âsârü'l-bilâd ve ahbâru'l-'ibâd*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât 'Abdülhay b. Muhammed b. Muhamme *el-Ecvibetü'l-Fâzıla li'l-Es'ileti'l-'Aşreti'l-Kâmile* ('Abdülfettâh Ebû Gudde'nin *et-Ta'likâtu'l-hafile 'ala'l-Es'ileti'l-Fâzıla'sı* ile birlikte). thk. Selmân b. 'Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Mektebetü'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye, 2005.
- Muhammed el-Havansârî, Bâkır b. Zeynel'âbidîn b. Ca'fer el-Müsevî. *Ravzâtu'l-cennât fi ahvâli'l-'ulemâ' ve's-sâdât*. 8 Cilt. Tahran: Mektebetü'l-İsmâ'iliyyân, 1970.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyn b. Müslim en-Neysâbü'rî el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1991.
- Özafşar, Mehmet Emin. "Rivayet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'i". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (1999), 287-356.
- Safedî, Ebû Sa'îd Salâhüddîn Halîl b. Aybeg b. 'Abdullah. *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arna'ût-Türkî Mustafâ. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turasi'l-'Arabî, 2000.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd 'Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr et-Temîmî. *el-Ensâb*. thk. 'Abdullah 'Ömer el-Bârûdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cinân, 1988.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed. *Tabakâtu'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1983.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn 'Abdülvehhâb b. 'Alî b. 'Abdülkâfi. *Tabakâtu's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. 'Abdülfettâh Muhammed el-Hulv-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 10 Cilt. Kahire: Dâru İhyâ'i'l-Kütübi'l-'Arabîyye, 1964.
- Şâfi'î, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. *er-Risâle*. thk. 'Alî b. Muhammed b. Venîs. 3 Cilt. Dammam: Dâru İbni'l-Cevzî, 1439/2019.
- Şâfi'î, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. *Kitâbu İhtilâfi'l-Mâlik ve's-Şâfi'î (el-Ümm'un içinde)*. thk. Rıf'at Fevzî 'Abdülmuttalib. Mansura-Beyrut: Dâru'l-Vefâ'-Dâru İbn Hazm, 2019.
- Tekin, Rahmi. "Moğol İstilası ve İslam Aleminde Yaptığı Tahribat". *Osmanlı Araştırmaları Vakfı*. Erişim 30 Temmuz 2021.
- Yâfi'î, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Es'ad b. 'Alî b. Süleymân el-Yemenî. *Mir'âtu'l-cinân ve 'ibreti'l-yakzân fi ma'rifeti mâ yu'teberu min havâdisi'z-zamân*. thk. Halîl el-Mansûr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1997.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû 'Abdullah Yâkût b. 'Abdullah el-Bağdâdî. *Mu'cemu'l-buldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.

- Yaltkaya, Mehmet Şerafeddin. "Selçuklular Devrinde Mezhepler". s.nşr. Ali Duman. *Hikmet Yurdu - İmam Matürîdî ve Matürîdîlik Özel Sayısı - 2/4* (Temmuz-Aralık 2009), 179-194.
- Yardım, Ali. *Hadîs I-II*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2014.
- Yavuz, Abdullah Ömer. *Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey Döneminde Mu'tezile*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yavuz, Abdullah Ömer. *Horasan'da Eş'arîlik*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Zehebî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân. *Düvelü'l-İslâm*. thk. Hasen İsmâ'îl Merve-Mahmûd el-Arna'ût. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1999.
- Zehebî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân. *Kitâbu Tezkireti'l-huffâz*. thk. 'Abdurrahman b. Yahyâ el-Mu'allimî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1374.
- Zehebî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût vd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Zehebî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân. *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. 'Ömer 'Abdüsselâm Tedmürî. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1994.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. 'Alî b. Fâris ed-Dımaşkî. *el-A'lâm - Kâmûsu terâcim li'l-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-'arab ve'l-müste'ribîn ve'l-müsteşrikîn-*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âlem li'l-Malâyîn, 2002.